

אמונת עתיד

"אמונת — זה סדר זרעים"

(שבת לא ע"א)

"שמאמין בחי העולמים וזורע"

(מדרש שוחר טוב תהילים יט)

גליון מס' 77

סיון תשס"ח — תמוז תשס"ח

מכון התורה והארץ * כפר דרום — חבל עזה — אשקלון

עורך:

הרב גבריאל קדוש

מערכת:

הרב יהודה הלוי עמיחי

הרב יואל פרידמן

בהוצאת מכון התורה והארץ

רח' דוד ברגר אשקלון

טל' 08-6847325, פקס' 08-6847055

אינטרנט

www.toraland.org.il

דוא"ל

Mahon@inter.net.il

דמי מנוי לשנה - חנם

הוצאות משלוח - 36 שקל לשנה

יוצא לאור בסיוע משרד המדע,

התרבות והספורט - מינהל התרבות,

המחלקה למכוני מחקר תורניים

©

כל הזכויות שמורות

ISSN O793 D - 4262

סדר ועימוד

א"א 077-3535047

דפוס האוזר בע"מ

גבעתיים

תוכן

מאמר מערכת

5	הרב גבריאל קדוש	זוכרים את העבר וחיים את העתיד
		שביעית
11	הרב אלישע וישליצקי	שמיטת כספים למהדרין
17	הרב יואל פרידמן	הידור במצות שמיטת כספים
27	הרב יהושע ון דייק	ערבות הדדית בשמיטה
35	הרב יעקב אפשטיין	גבולות עולי מצרים
42	הרב יהודה הלוי עמיחי	פירות קיץ בגינה פרטית
50	הרב אהוד אחיטוב	עקירת עצים לצורך אחסון זבל אורגני
62	הרב יהודה הלוי עמיחי	טיול בארץ ישראל
69		שאלות ותשובות קצרות בענייני שביעית

רשימת המשתתפים

הרב אהוד אחיטוב	מכון התורה והארץ, רב קהילת נוה דקלים בעין צורים
הרב יעקב אפשטיין	מכון התורה והארץ
הרב אלישע וישליצקי	בית מדרש מהו"ת, תנועת אל-עמי
הרב יהושע ון דייק	רב הישוב רמת מגשימים
הרב יהודה הלוי עמיחי	מכון התורה והארץ
הרב יואל פרידמן	מכון התורה והארץ
הרב גבריאל קדוש	מכון התורה והארץ, רב הישוב שומריה

מאמר מערכת

זוכרים את העבר וחיים את העתיד

אירועים משמעותיים שחלה עליהם מצוות הזכירה עבר וחווה עם ישראל מאז היותו לעם, יציאת מצרים, מלחמת עמלק ועוד זכירות נוספות נוספו לנו במשך הדורות כציון חורבן בתי המקדש בימי בין המצרים, וכן בדורות אלו של תקומה נוספו לנו ימי זכרון כיום הזכרון לשואה ולגבורה, יום הזכרון לחללי צה"ל. האירועים אשר ארעו במהלך ההיסטוריה עושים רושם ופועלים על מערכת הזמן, ובהתחדש תקופת הזמן ההוא - חוזר עניינו אלינו ומן הסתם לא רק ארועי ניסים והצלה אלא גם ארועים קשים כדוגמת חורבן עושים רושם ויש בזמן המיוחד שלהם תכונה רוחנית אשר דורשת מאיתנו התייחסות ותיקון בשנים הבאות כדוגמת חורבן בית המקדש וציונו בכל שנה בימי בין המצרים. בתקופה זו שבה אנו מציינים שלוש שנים לגרושנו מגוש קטיף ומצפון השומרון יבנו ויכוננו בעז"ה, עומד לפתחנו האתגר כיצד ארוע זה יכנס לתודעתנו כאירוע מכונן וכיצד הזכרון יביא לתיקון הנדרש מצדנו.

מה עניינו של הזכרון?

כאשר אדם זוכר את העבר הוא יכול ללמוד ממנו לקח כיצד להתנהג בעתיד. אדם שחווה על בשרו כאב מסוים, לומד מכך להבא, אדם שנכווה מתופעה מסוימת, ילמד לקח, יתבונן על דרכו וידע להעריך את כל מערכת חייו לפי עברו. לדוגמא מסופר במד"ר (לך לך) על המטבע שטבע דוד המלך אשר מצדו האחד היתה צורת מקל ותרמיל: זכר לעברו כרועה צאן, ומצדו השני צורת מגדל (ירושלים) כביטוי למלכותו.

לא רק האדם באופן פרטי מצווה לזכור את עברו אלא גם האומה בכללה. לדוגמא כאשר עם ישראל מציין את יום הזכרון לחללי מערכות ישראל לפני יום

העצמאות אנו מבטאים בכך לא רק את היגון והשכול שמשפחות הקדושים שילמו ומשלמים אלא את ההערכה הגדולה של העם לקדושי ולמגיניו, את הכוח העצום של הרוגי מלכות אשר בנינו ותקומתו של עם ישראל נזקף לזכותם, את כל המהלך של עצמאות ישראל וגאולתו אשר גובה מאיתנו קורבנות ואנו ממשיכים את המפעל האלוהי הזה. יש כאן ראיית העבר אך בד בבד גם הסתכלות והפניית מבטנו אל העתיד הגדול של העם הזה.

חובת הזכרונות אינן רק זכרון בעלמא אלא יש בהם גם אמירה וקריאת כוון לעתיד. כליל הסדר שאנו פותחים בגנות ומסיימים בשבח, פותחים בעבדים היינו לפרעה במצרים ומסיימים בסיפור הגאולה. בכדי שנוכל להעריך נכונה את גודל גאולתנו. אנו מתאבלים וזוכרים את חורבן הבית בכדי שנאפשר את בנינו החדש, לזכור כדי ללמוד לקח מן העבר להווה ולעתיד: אנו חוונו על בשרנו את המחיר הכבד של חורבן הבית בכדי שנאפשר את בנינו החדש, לזכור כדי ללמוד לקח מן העבר להווה ולעתיד: אנו חוונו על בשרנו את המחיר הכבד של שנאת חנם וג' עבירות וכו' ומתוך שנתאבל על ירושלים נזכה לראותה בבנינה "כי מי שלא נבנה בימיו כאלו חרב בימיו".

הרב קוק זצ"ל בהספד שנשא ביום השנה למאורעות תרפ"ט אמר בתחילת דבריו:

"לכאורה מיותרת האזכרה לעיר האבות חברון, זכר חברון, חורבנה והשאיפה לבנינה חקוקים על לוח לבנו ואין כל צורך בפעולה מיוחדת כדי להעלות לפנינו את זכרונה, אולם אם אנו עושים את האזכרה הזאת, הרי מטרתה להביא את הזכרון הזה והרגשות התוססים בלבנו גם לידי פעולה מעשית לשם בנין חברון והקמת הריסותיה". (מאמרי הראי"ה, עיר האבות)

למדנו מדבריו שזכרון לכשעצמו אינו רצוי אך זכרון המוביל לעשייה, לבניין החוברות וודאי חובה וזכות לנו.

מו"ר הרב צבי יהודה קוק זצ"ל היה חוזר באזנו שהזכירה היא תכונה אופיינית לעם ישראל (שיחות הרצי"ה ויקהל 381):

"זכירה היא בריאות, הגויים "שכחי א-לוהים" (תהילים ט'). איך אפשר לשכוח? אנו איננו שוכחים את ריבונו של עולם, את יציאת מצרים, את השבת, את ירושלים; וגם את ההיפך איננו שוכחים את עמלק. זכירה היא מצב של בריאות, של נורמליות של קשר לעניינים, זכירה

אורגנית, חיוניות. ולהיפך: שכחה היא חולשה, תלישות, התנתקות מממה שהיה, ולעומתה זכירה היא דביקות".

עם ישראל מטבעו, הוא עם שקושר את כל פרקי ההיסטוריה שלו לספר אחד וליחידה אחת, אינו מנתק וקורע מתוכו פרקי חיים, גם אם הם לא נעימים וקשים לזכרון. התבוננות אמיתית ואמיצה על העבר היא זו שמביאה עתיד טוב יותר וכל זה מתוך אמונה תמימה שקורא הדורות מראש אשר פועל במהלך ההיסטוריה פעולות אשר מקדמות אותנו לקראת היעד של גאולת עם ישראל בארצו. התבוננות זו מכינה את הקרקע לבניית הקומה החדשה ליחיד ולכלל ולכן אדם או עם המתעלמים מהקורות אותם אינם יכולים לראות עין בעין את פעלו של הקב"ה בעולם, "בינו שנות דור ודור", הזכירה איננה רק זכירה סתמית, אלא יסוד לגאולה עתידית כדברי הבעש"ט – "בזכירה סוד הגאולה", זכירה נותנת משמעות גם להווה כשליחות אלוהית משמעותית אשר אנו חלק ממנה.

סוג הזכרון

האדמו"ר מסלונים זצ"ל בספרו נתיבות שלום (במדבר, בין המצרים עמ' קצ) מבאר שמכל המועדים של היהודים צריך ללמוד ולהתעמק מה משמעותם והנצחיות שבהם, וכך יש להבין גם את ענין האבלות בימי בין המצרים שודאי אין משמעות להתאבל על מה שהיה ואיננו, שכן עם ישראל אינו שומר זכרונות של עבר בעלמא, אם לא שהם קשורים להווה ולעתיד וז"ל:

"המשמעות של האבלות על ביהמ"ק היא אי השלמה עם חורבנו ותשוקה לבניינו, שישראל אינם משלימים לרגע אחד עם זה שבית המקדש חרב ותמיד הם מעלים את זכרוננו על לבם ומשתוקקים ומצפים מתי יבנה ביהמ"ק".

ומביא בשמו של מרן הק' מקוברין זי"ע "שהגורע ביותר הוא כאשר משלימים עם המצב כמות שהוא, וכך האסון הגדול ביותר הוא כאשר יהודי משלים שאפשר לחיות גם בלי בית מקדש".

הוא מוסיף שם לספר שם סיפור על הפילוסוף אפלטון שראה את ירמיהו הנביא מקונן על חורבן בית המקדש ואמר לו:

"איך מתאים לחכם כמותך לבכות על העבר, הרי בית המקדש כבר נשרף ואיננו והעבר איין ומה תועלת בבכייתך? וענה לו ירמיהו שאינו

יכול לענות לאפלטון מכיוון שלא יבין את תשובתו. ומסיר הנתיבות שלום שבכי של יהודי הוא בכי של תקווה ולא בכי של יאוש ובת פרעה ראה שמשא מילדי העברים מצורת בכייתו) מה שאין כן גוי שבכיתו היא יאוש וזה שאמר לו ירמיהו שאינו יכול לבאר לו פשר בכייתו, כיוון שאתה גוי וגוי אינו מסוגל להבין בכייה של תקווה, אצלי הבכי הוא של געגועים ותקווה לעתיד".

יום הזכרון לשובי גוש קטיף

אופי הזכירה הוא זה אשר יקבע את משמעותה. אין אנו מציינים בערגה את חורבן בתינו הפרטיים בלבד, אין אנו מציינים את איבוד הנוף הטבעי והנוף האנושי המיוחד שהיו בגוש קטיף, למרות שאנו מצרים עליהם וכואבים אותם. אך כמו שחזקו של כל בנין תלוי ביסודותיו, כך גם סיבות החורבן תלויות בקלקול הרוחני. חז"ל לא ציינו את הסיבות הפוליטיות לחורבן בית המקדש וכן לא את הסיבות הצבאיות או אחרות אלא עסקו בסיבות הרוחניות (ג' עבירות, שנאת חנם וכו') ומשום כך זכרו של בית מקדשנו לא יורד מסדר חיינו כי יש עלינו תביעה לתקן את המצב בכדי לאפשר את בנייתו מחדש, כך גם אנו מצווים להתבונן בסיבות שהולידו את אפשרות החורבן ומסירת חבלי ארץ לאויבנו ולעסוק בתיקון המצב בכדי שזכרון זה יחולל בנו את השאיפה לתיקון המציאות בכדי שניצור תנאים בעם ובארץ אשר יאפשרו את זקיפות קומתנו הרוחנית והלאומית ומתוך כך שיבה לכל חלקיה הק' של ארץ ישראל.

מסורת היא בעם ישראל שכל ירידה ונסיגה יש בה את קריאת הכיוון לעליה והתרוממות. כשאנו מתבוננים בתקופות העליות של אבותינו לארץ וכוחות מסירות הנפש שלהם, ושואלים מדוע כוחות אלו לא מתגלים במלוא כוחם גם בבנים באותה מידה? נגיע למסקנה ששלב זה של המשכיות המפעל הציוני כיום דורש מעמנו קומה אמונית וערכית נוספת בכדי שנוכל להמשיך לפתח את ארצנו מדינתנו ועמנו. תביעה מאתנו לצקת תוכן רוחני בכל המפעל הציוני אשר ישמר ויפתח אותו "כי באין חזון יפרע עם".

דורנו שראה ורואה בעיניו את חזון הגאולה המתגשם, שנישא על כנפי נשרים מגלות קשה לארץ מובטחת. הוא גם דור שחוה לעיתים את הצבי שמסמל את

גאולתנו נכסה לעינינו ומסתתר מעינינו. אך יודעים אנו שגם בזמן שהצבי נכסה מעינינו הוא ממשיך את דרך הגאולה בפקודת ריבונו של עולם. והכיסוי הזה הוא חבלי הלידה הקשים המכניסים אותנו לקומה נוספת בגאולת ישראל.

למרות שטיבו של הזיכרון האנושי להתעמעם במרוצת הזמן, והעיסוק בחיי היום-יום משכיחים את העבר, אך כל זה נכון אם עוסקים באבל ובחורבן כנחלת העבר, כאבל פרטי ורגשי של בן ובת בלבד. אך אם יסוד הזכרון הוא שבנינו בהתיישבותנו בגוש קטיף קומה משמעותית של רוח ומסירות נפש באחיזה בארץ, הנחנו יסודות של העמדת התיישבות תורנית-חקלאית-תעשייתית, קשרנו את חיינו על כל רובדי האוכלוסייה בעם ישראל בתוך הגוש ומחוצה לו, לא שכחנו את עירות הפתוח מסביבנו, בנינו מרקם חברתי נדיר של אנשי תורה ומעש. ומתוך כך נפעל כיום לבנות את הקומה הבאה על גבי הקומה הקודמת ולא כמנותקת ממנה, אזי זכרון זה יהיה זכרון פועל ויוצר בגאולתם של ישראל. זכרון שיניח קומה עליונה יותר, כללית יותר ומקיפה יותר.

אנחנו, צריכים להפנות את פנינו בעיקר לעתיד אך מתוך הסתכלותנו על העבר וממנו נשאב כוח לעתיד. להתאבל יותר מידי - אי אפשר, כי האבלות אינה מאפשרת את המשך החיים ואף אינה מאפשרת את התקומה. מאידך, שלא להתאבל כל עיקר - גם אי אפשר. לכן הורו חכמים לזכור את חורבן הבית בעת שאדם בונה את ביתו, תרתי משמע: הן בשעת הקמת הבנין והן בשעת הקמת הישובים החלופיים. כללו של דבר: לעסוק בהמשך חיינו הישוביים, הלאומיים והרוחניים, לבנות את הרוח והחומר בתוכנו ובעם ישראל, לבנות בתים, לשאת נשים, לחיות את ההווה בשמחה גדולה, אך עם התחושה של חסרון לעומת העבר המפואר. תחושה זו יכולה להיות מקפצה לעתיד טוב יותר.

בימים אלו של האבל על חורבן ירושלים אנו מציינים גם את הזכרון לחורבן ישובי גוש קטיף וצפון השומרון ובעניין הזכרון ומשמעותו פתחנו את העלון. ב"ה מכון התורה והארץ ממשיך להרבות חיבת הארץ ע"י הידור במצוות התלויות הארץ ובמיוחד בענייני השמיטה במיזם של "אוצר הארץ" שב"ה זכינו להדים חיוביים מאוד בעניין. וכעת למצווה הבאה לידינו שלא נחמיצנה: מצוות שמיטת כספים בהידור שבה פתחנו את עלוננו במאמרם של הרב אלישע וישליצקי ושל הרב יואל פרידמן.

בעניין השמיטה, הערבות ההדדית במצוות השמיטה, במאמרו הרב ון דייק יהושע, רבה של רמת מגשמים בגולן. בעניינים הלכתיים שונים כתבו הרב אפשטיין וגבולות עולי מצרים, הרב עמיחי (פירות קיץ בגינה), הרב אחיטוב (עקירת עצים לצורך אחסון זבל אורגני), ולקראת עונת הטיולים בבין הזמנים הבאנו את מאמרו של הרב עמיחי בענין טיול בארץ ישראל, חתמנו בשאלות ותשובות קצרות בענייני שמיטה.

יהפוך לנו הקב"ה ימים אלו לששון ולשמחה לכל בית ישראל.

מערכת אמונת עתיד

הרב אלישע וישליצקי

שמיטת כספים למהדרין, תשס"ח

א. עבדי הם – ולא עבדים לעבדים

עבדי הם – ולא עבדים לעבדים, הגדרה זו מבטאת בדברי חז"ל – מדוע עבד עברי המסרב להשתחרר אחרי שש שנים, חייב לעבור רציעה באוזנו. מי ששמעה אוזנו, שהקשיב כראוי ליציאת מצרים ולמעמד הר סיני, היה אמור להסיק שעבדות לבשר ודם, כמוה כעבירה על "לא יהיה לך אלהים אחרים"¹. זו עבדות הסותרת את המגמה האלקית להוציאנו לחירות². שורשה של סתירה זו, נלמד מהפסוק בפרק המחבר את ויקרא לשמות, את שמיטה להר סיני, "כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, אני ה' אלוקיכם"³, ומ"עבדי הם" לימדונו חז"ל "ולא עבדים לעבדים"⁴.

* מתוך ספרו השחרור העליון, הוצאת ספרים בית אל, ה' תשס"ח

1. שמות כ, ג; ירושלמי קידושין א, ב.

2. בבלי, קידושין כב א.

3. ויקרא כה, נה.

4. ירושלמי ובבלי, שם.

ב. הצלה ושייכות

"כי לי בני ישראל" - זהו היסוד. חיינו במצרים ניצלו לא בגלל הצטיינות או הישגים פרטיים, אלא בגלל מידת הרחמים האלוהית, באשר נכרך שם השם בישראל עמו. ואף שאמר ה' לנגוף את מצרים, פסח על בתינו.⁵

הנה כי כן, חיינו שייכים לה' יתברך במהותם, בקיומם ובהתפתחותם. לפיכך, חוקי השם חוקי חיינו, "וחי בהם"⁶. ובעצם נתינת התורה לנו ונטיעתה בנו, נבנתה החירות האמיתית אשר ממנה נדע בענווה ובאמת פנימית כי "לא תחמוד"⁷ אינו מגבלה או גבול אלא הוא חלק טבעי מנפשנו.

ואותה חירות אלקית הנטועה בפנימיותנו, אינה נותנת מקום כלל לשעבוד לבשר ודם, לגאווה לכוחניות, לאדנות.

ג. אם כסף תלווה את עמי

אחד משלבי התפתחותה של החירות - כפי שניתן לראות בנבואת ירמיה בהפטרת משפטים המחריפה את בירורה עד כדי קידוש השם או חלילה ההפך⁸ - נבנה בתורת אמת תוך כדי מתן רשות שהיא בעצם חובה: "אם כסף תלווה את עמי את העני עמך, לא תהיה לו כנושה, לא תשימון עליו נשך"⁹.

ר' ישמעאל מלמדנו, כי זו מצוה הנטועה בלבנו ומוטלת על כתפינו, ולא רק בגדר התנדבות. וזוהי הפעולה מול האומה - "את עמי" - ולא חסד פרטי. כי מצב שבו יהודי ילווה ליהודי בלי ריבית מוגדר בהלכה כמדרגה העליונה של הצדקה. ורמב"ם, אחרי שביאר את הקשר החי בין ישראל לדורותיהם בהיותם זרע אברהם אבינו ושרה אמנו, פסק כי זהו המעשה שצריך לחזק באמצעותו כל יהודי¹⁰.

5. שמות יב, כג; יחזקאל כ, ח-י; מדרש 'שיר השירים רבה', פרשה ב, טו.

6. ויקרא יח, ג.

7. שמות כ, יד.

8. ירמיהו לד, יג-כב.

9. שמות כב, כד.

10. רמב"ם, הל' מתנות עניים, פרק י, הלכה ז.

ד. את העני עמד

ומפני שסוגיית ההלוואה בלי ריבית, כסיוע אמתי, עממי, מבטאת את לאומיותנו, אזי הענווה שבמהלך הסיוע היא טבעית ומהותית, "את העני עמד", לא מלמעלה למטה, אלא מתוך אחווה אמיתית, ערבות הדדית¹¹ הנצרכת כל כך בכלל ובמיוחד בדורנו, בשנת השמיטה.

אולי תביעת המהדרין על המסגרות הקשורות לכך, וכל החתימות והחותמות העצומות והכרוזים - יקראו בשנה זו לדמויות, למוסדות ולגורמים - להרבות במימוש הפסוקים האלו אשר לא במקרה מצויים בפרשת משפטים לפני מצות השמיטה ואולי כרקע לה.

ה. מהדרין מן המהדרין בשמיטת כספים והיתר ה... הלוואה

התביעה לתגבור משמעותי ברמות השונות של הסיוע ההדדי בתוך הציבור בישראל מקבלת משנה תוקף בשנת השמיטה. 'גיבורי כוח' הם שומרי השביעית, ביחס לשדותיהם¹² וחז"ל קשרו 'גיבורי כוח' ל'זה דבר השמיטה'¹³ העוסק בשמיטת כספים.

מדוע נוצר ההיתר (המפורסם!!) של הלל הזקן, הנקרא "פרוזבול"?
הגמרא¹⁴ מעידה על כוונתו של הלל הזקן ומטרתו. "ראה שנמנעים מלהלוות אלו לאלו" - ומה היתה חומרת התופעה - "ועוברים על מה שכתוב בתורה 'הישמר לך פן יהיה לבבך בליעל'¹⁵", רצה הלל שלא יימנעו מלהלוות, ולא יהיו בני בליעל¹⁶.
לכן עניינה של התקנה לעשירים ולעניים¹⁷ היה שתירבנה ההלוואות, בלי ריבית.

11. 'כלי יקר', שמות, שם.

12. תהילים קג, כ; ומדרש 'ילקוט שמעוני', שם, רמז תתס.

13. דברים טו, ב.

14. בבלי, גיטין לו א.

15. דברים טו, ט.

16. בבלי, כתובות סח א.

17. רש"י, גיטין לו ב.

ו. התעוררות של גאולה

את ההדגשה הזאת של הפרוזבול, תוך ידיעת חשיבות ההלוואה בלי ריבית, ניתן לראות כחלק ממכלול היציאה לחירות אמתית, לאורה של פרשת משפטים, במיוחד בשנת השמיטה.

ככל שיותר ויותר אנשים יבררו, ילמדו, יבטאו, יביעו, יקראו לשימוש נכון בפרוזבול, ויבקשו ויתחננו מרבנים מכל החוגים, ומכל הזרמים מכל הגוונים, לקרוא בקול גדול לטהרת הנפש, לשחרור לאומי ממושגי עבדות של 'עשירון עליון', או אז תהפוך שנת השמיטה לגאולה גדולה, ולמימוש דברי התורה, הנביאים והכתובים עם שרשרת הדורות של התורה שבעל פה. אולי נתאמץ כולנו, שאיש לא יחתום על פרוזבול לבנק או למלוה בעל אמצעים - אם לא יוותרו על חלק מהחובות ומהריבית, ובזה יתאפשר אוויר לנשימה לרבבות עמך ישראל.

אולי גם ניצור תנאי מהותי לפני החתימה על הפרוזבול, כיוון שרק חוב של בית דין אינו מתבטל בשמיטת כספים, אזי כבית דין נדרש המלווה להשתתף באותו סיוע אמיתי, לאומי, של תורת האמת "אם כסף תלוה את העני עמך, לא תהיה לו כנושה, לא תשימון עליו נשך".

ז. למהדרין באמת

עכשיו בואו נסגור את המעגל. אמרה תורה: "אם כסף תלוה את עמי, יש מרחב תמרון, כי כסף - כידוע - אצל בני האדם זה אחד הדברים הכי חשובים, זה משהו כמעט בחשיבות של תקשורת ומשפט היום, ולכן שלושת הקודקודים האלה מוצאים כל הזמן התחברויות. התורה לא רוצה ללחוץ עלינו יותר מדאי, אז היא רק אומרת: 'תיזהר מלהפוך את הכסף להיות אליל'. 'את הכבוד מלהיות אליל' - זה סוף יתרו, ו'את הכסף מלהיות אליל' - זה סוף משפטים.

מה עשה הלל? הלל אמר שיש הלכה שנשמכת על הפסוקים והיא: שחוב פרטי מתבטל, אבל חוב של בית דין אינו בגדר "כי יגוש", ועל כן הוא לא מתבטל. ההלכה המקורית במשנה: "המוסר שטרותיו לבית דין - השביעית לא משמטת", אם כן, אתה יכול לבוא לבית דין להגיד: 'תשמעו, פלוני חייב לי ככה, פלוני חייב לי ככה וכו' וכו', אלה ואלה הסכומים, אני נותן לכם את זה, אתם תגבו, ואין שמיטה משמטת. אבל הלל הבין שאם אני מלווה בעל אמצעים, ואני צריך עכשיו בשביל להלוות - למסור שטרותי לבית דין, אני לא עושה את זה. אז מה הוא הציע? תיקן תקנה הנקראת 'פרוזבול'. תאסוף שלושה אנשים ותחתום בפניהם בשם בית דין הגדול

שאתה תגבה את החובות שלך כחובות בית דין. כל זה בשביל מה? בשביל להלוות הלוואות!

הבנקים במדינת ישראל הם הקודקוד השלישי או הרביעי. אין בנק שיעיז שלא יהיה לו פרוזבול, כי כל אלה שנקראים דתיים, ימשכו ממנו את הכסף. מספיק חמישים חתימות: 'איפה הפרוזבול שלך', והוא כבר רועד. מי יחתום על פרוזבול? אתם, שלושתכם. אז הנה הצעה פשוטה: או אנחנו האנשים הפשוטים, או רבותינו, לא יחתמו על פרוזבול אלא אם כן המלווה מתחייב למחוק את הריבית. זה פרוזבול! אלא מה, אומרים אנשים: 'אל תקטרג על הראשונים', 'כבר התרגלנו'. ואני שואל: 'חבר'ה איפה המהדרין? איפה הפתק שיהיה חתום עליו: מהדרין, ללא חשש שביעית?! זה הרבה יותר חמור מירק, הרבה יותר חמור מפרי. שהרי התורה קוראת למי שלא מלווה: "בְּלִיעַל", לעומת מי שאוכל פירות שביעית שלו היא לא קוראת: "בְּלִיעַל". איפה הפרופורציות?!

אני מודיע לכם, אחרי ששמעתי את השיעור הזה אני לא אתן הלוואה, כי בשביל זה אני צריך להיות בן חורין, ואני מעדיף להיות עבד, עבד לכסף, עבד לרווחים, ולזכות לתואר הנכסף הנקרא 'עשירון עליון'. לא אנשי שדרות זוכים לתואר הנכסף, לא אנשי קרית שמונה זוכים לזה, לא אנשי גוש קטיף, לא כל החיילים שמסרו נפשם במלחמת הצפון זוכים לזה, אלא אנשי כלכלה - זה הרי עיוות נורא. מה פתאום אדם ייקרא 'עשירון עליון'?! כי יש לו עוד שני ניירות כסף? עוד שני אפסים בבנק? מאיפה העיוות הזה?!

בואו נגאל, אפשר לגאול, אפשר לעשות מהפכה, לפנינו מספר חודשים, זה לא בשמים. אחד אומר לי לפני שבוע: 'שמע, לא ישנתי בלילה, פעם ראשונה נפגשתי עם המושג שמיטת כספים כמות שהוא במקורות'. בכל הארץ יכולה להיות התעוררות כזאת.

ויתרתי בזאת על ההצעה - שלא נחתום על פרוזבול אלא אם כן המלווה יתחייב שעשרה אחוז מהחובות הולכים לצדקה. שזה בכלל חזון אחרית הימים.

ח. לצאת לחירות עולם

הלל הזקן המתקן את תקנת הפרוזבול הוא שהדריך אותנו בנתיבי פרקי אבות "אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני, אם לא עכשיו אימתי?"¹⁸, ואולי בהשלמת תקנותיו והדרכתיו, מתברר כי יציאה לחירות אמתית, אינה רק הסרת הכבלים הפיסיים של העבדות, אלא שחרור עליון, אלוקי - משעבוד רוחני לאומות העולם.¹⁹ שחרור מכל הסברות והדמיונות של האנושיות המנותקת מאלקי אמת, ומתנכרת לישראל, ישירות ובעקיפין.

והמישור הלאומי של החירות האמתית משיק ונבנה ובונה את המישור הנפשי של היציאה מה"מיצר האגואיסטי"²⁰. הבה נסתער באמת על בניין החירות בפרט ובכלל, ופה נחיה ופה ניצור חיי זוהר חיי דרור, פה תהא השכינה שורה, פה תצמח תורת ארץ ישראל בתוכנו ועל ידינו עם כלל ישראל.²¹

18. מסכת אבות, פרק א, משנה יא.

19. 'אורות ישראל', ה, טז.

20. הרב סולוביצ'ק זצ"ל, 'בסוד היחיד והיחד', עמ' 347.

21. מרן הראי"ה קוק, אורות התורה, פרקים יא, יב, יג.

הרב יואל פרידמן

הידור במצוות שמיטת כספים

הקדמה

עלה הרעיון לקיים את מצוות שמיטת כספים למהדרין, ולא להסתפק במה שנהגנו בשמיטות עברו בכתיבת הפרוזבול לבד. הוצע שיחד עם כתיבת הפרוזבול, האדם ילווה סכום כסף מסוים על מנת שהשביעית תשמט, ולאחר מכן הכסף יופנה למטרות של צדקה. ברור לכל שרעיון 'שמיטת כספים למהדרין' אינו אלא בבחינת זכר למצווה, ודומני שאין אדם (או כמעט) שמוכן למסור את נפשו וכספו ולהשמיט את כל חובותיו. והשאלה הנשאלת היא מה טעם יש בעשיית 'זכר' ומדוע לא נסתפק במה שקבעה ההלכה שהכותב פרוזבול אין חובותיו נשמטים.

א. תקנות חכמים לזכר

מצאנו בדברי חז"ל ובמקורות מאוחרים יותר מצוות רבות שכל חיובם הוא משום זכר. בדרך כלל מצוות אלו הן זכר למקדש או לירושלים, שכן בעקבות חורבן הבית וירושלים נתבטלו מצוות רבות וחכמים ראו צורך לקיימן. מיד לאחר חורבן בית המקדש מתקן רבן יוחנן בן זכאי תקנה ליטול לולב כל שבעה מחוץ לירושלים, למרות שבעיקרון מצווה זו אינה נוהגת אלא במקום המקדש;¹ מצוות ספירת העומר בזמן הזה;² אכילת האפיקומן זכר לאכילת קרבן פסח;³ תקיעת

1. סוכה פ"ג מי"ב.

2. מנחות סו ע"א.

3. עי' ב"ח לשו"ע סי' תעז.

שופר במוצאי יום הכיפורים.⁴ בדורות מאוחרים יותר הפוסקים דברו על מצוות נוספות שיש לקיימן משום זכר כגון מצוות עלייה לרגל בזמן הזה;⁵ מעמד הקהל⁶ וקריאת התורה זכר למצוות וידוי וביעור מעשר.⁷ לגבי שביעית הפוסקים הזכירו שיש לוותר על היתר מכירה בדברים שהם מותרות;⁸ גם הנזקק להיתר מכירה ישאיר חלקה שלא תימכר;⁹ והיתר המכירה כשלעצמו יש בו ביטוי של זכר לשביעית.¹⁰

אחת המטרות בקיום ה'זכר' הוא העלאת זיכרון חורבן ירושלים והמקדש וחלק מ'דרישת ציון' כדברי הגמ' סוכה מא ע"א:

"מנא לן דעבדינן זכר למקדש? אמר רבי יוחנן: דאמר קרא כי אעלה ארכה לך וממכותיך ארפאך נאם ה' כי נדחה קראו לך ציון היא דרש אין לה, דרש אין לה - מכלל דבעיא דרישה".

אך נראה שבחלק מן המצוות הזכר הוא מהותי יותר וחלק אינטגרלי מקיום המצווה. חכמים סברו שגם לאחר חורבן בית המקדש, ואף על פי שאין חובה לקיימן עפ"י דין תורה, יש חשיבות לזכור את דרך קיומן של מצוות אלו בעת שירושלים והמקדש היו בנויים.¹¹

4. אוצר הגאונים יומא עמ' 42-43; הרב יהודה זולדן 'זכר ליובל במדינת ישראל', התורה והארץ ו, כפר דרום תשס"א, עמ' 556 ואילך.
5. הרב בנימין אדלר, מועדי קודש על חג השבועות, ירושלים תשנ"ז, עמ' של.
6. הרב אליהו דוד רבינוביץ תאומים אדר"ת, זכר למקדש, ס' הקהל, כפר דרום תשס"א, עמ' 546-495.
7. הרב אליהו דוד רבינוביץ תאומים אדר"ת, קונטרס אחרית השנים, ירושלים תשד"מ; וע"ע הרב אליקים געציל הורוויץ, ס' זכרון ירושלים, וורשא תרע"ב, שאסף מצוות רבות שהן זכר לירושלים והמקדש ובמאמרו המקיף של הרב יהודה הלוי עמיחי, 'תקנות זכר למקדש', ספר הקהל, עמ' 606-617.
8. אגרות הראיה א סי' קעז.
9. שבת הארץ עם תוספת שבת, מבוא סי' יד (עמ' 169), קונ"א סי' כ (עמ' 770).
10. ס' קטיף שביעית, אשקלון תשס"ז, עמ' 143 הערה 35.
11. עי' אוריתא טו (תשמ"ז), עמ' שיט, כותב סברה שאף תקנת רבנן יוחנן בן זכאי על נטילת לולב כל שבעה אינה זכר למקדש שחרב אלא זכר למצווה שבטלה.

ב. מצוות שמיטת כספים בזמן הזה זכר לשביעית

דוגמה למצוות חכמים שנתקנה כזכר זוהי מצוות שמיטת כספים בזמן הזה. הגמ' גיטין לו, דנה מהיכן סמכותו של הלל לתקן את תקנת הפרוזבול ולהפקיע בכך מצוות התורה של שמיטת כספים, ומשיבה שמצוות שמיטת כספים בזמן הזה אינה אלא מדרבנן, ולכן יש בכוחו של הלל לתקן את תקנת הפרוזבול:

אמר אביי: בשביעית בזמן הזה, ורבי היא; דתניא, רבי אומר: וזה דבר השמיטה שמוט - בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע - אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע - אי אתה משמט כספים; ותקינו רבנן דתשמט זכר לשביעית. ראה הלל שנמנעו העם מלהלוות זה את זה, עמד והתקין פרוזבול..."

כל חיוב מצוות שמיטת הכספים בזמן הזה שאין בו יובל, אינו אלא מדרבנן וחכמים תיקנו וחייבו לקיים את מצוות שמיטת כספים 'זכר לשביעית'.

השאלה הנשאלת היא מדוע חכמים סברו שיש חשיבות בתקנה זו ולחייב את כל עם ישראל להמשיך להשמיט את חובותיהם אף שאין זו חובה של תורה?

רש"י מפרש 'זכר לשביעית' - 'שלא תשתכח תורת שביעית', אם אנו מבינים את דברי רש"י בפשטותם, עדיין השאלה במקומה עומדת: איך ייתכן שחכמים חייבו לקיים מצווה כמו שמיטת כספים שיש לה השלכות כה משמעותיות על הלווה ועל המלווה, רק כדי שתישאר מודעות לקיום מצוות שמיטת כספים. לכאורה הם יכלו לתקן תקנה הרבה יותר מינורית שיהיה בה משום 'זכר'. לדוגמה חכמים יכלו מלכתחילה לתקן את תקנת הפרוזבול גם לפני שראה הלל שנמנעו העם מלהלוות! לכאורה עצם הצורך בכתיבת הפרוזבול היה בו משום זכר למצוות שמיטת כספים?¹²

לגבי כל המצוות מצאנו שחכמים ציינו את חשיבות קיומן כדי שלא ישתכחו במדרש המפורסם בספרי דברים פיסקא מג ד"ה דבר אחר:

12. עי' ריטב"א מכות ג ע"א ד"ה אמר רב ענן (מהד' רלב"ג תשנ"ג, עמ' 1/1); מאירי גיטין לו ע"א ד"ה ולעיקר התקנה; ובשאלה זו השגה למה שכתב הרב שמעון סופר, התעוררות תשובה א סי' קנא (עמ' עא-עב).

"דבר אחר ואבדתם מהרה, ושמעתם את דברי אלה וגו', אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ היו מצויינים במצות שכשתחזרו לא יהיו עליכם חדשים, משל למלך בשר ודם שכעס על אשתו וטרפה בבית אביה אמר לה הוי מקושטת בתכשיטיך שכשתחזרי לא יהיו עליך חדשים..."

אפשר להבין את המשל בכמה אופנים: הרובד האחד הפשוט הוא שהמלכה תמשיך להתקשט כדי שלא תאבד את המיומנות של לבישת תכשיטים וכאשר תחזור לבית המלך – תחזור לתפקודה הראשוני. בעיקרון לבישת התכשיטים אין בה עניין ומטרה כשלעצמה, אלא היא רק אמצעי לימים שהמלכה תחזור לבית המלוכה. מאידך ייתכן שלבישת התכשיטים בבית אביה יש בה סממנים של מלוכה בזעיר אנפין גם כשהיא בבית אביה. אמנם נכון שהנהגה זו נצרכת לימים של חזרת המלכה לביתה, אך יש קשר מהותי בין התנהגות המלכה בבית אביה לאפשרות חזרתה לכיסא המלכות. רק על ידי שמירה על נורמות התנהגות של מלכה היא יכולה לחזור לתפקודה הראשון.¹³

המדרש הזה עוסק לפי הנראה גם במצוות הגוף שחיובם בחוץ לארץ הוא מן התורה, אך ייתכן שאפשר ללמוד ממנו גם על מגמותיהם של חכמים כאשר הם הרחיבו את החיוב של התורה ותיקנו תקנות במקום ובמצואות שאין עליהם חיוב מן התורה. הכיוון הזה שאין אנו מסתפקים ומסתגרים בתוך המסגרת ההלכתית הקשוחה אלא אנו מנסים להבין את טעמן של המצוות, ולפעמים אף פורצים את הגדרות וממשיכים ומחילים את חובות התורה למקומות שהתורה לא חייבה בפירוש, הוא מעמודי התווך של כל חיובי דרבנן. כך מסביר הרב גדליה נאדל חלק גדול מאיסורי דרבנן:¹⁴

"...כבר אמרנו כי כל רעיון הוא אינסופי, אך האדם פועל באופן כמותי, ולכן ההלכה היא מוגדרת ומדויקת. אמנם כאשר דין דאורייתא עוצר במקום מסוים, עדיין אפשר להמשיך את הרעיון

13. המהר"ל מפראג גור אריה דברים יא, יח, מדגיש את החשיבות שברצף קיום המצוות שאם לא יקיימו את המצוות בחוץ לארץ 'היה בבואם לארץ אחר כך נתינה חדשה...'.

14. הרב יצחק שילת, בתורתו של ר' גדליה, מעלה אדומים תשס"ד, עמ' כח-כט; כל הפרק שם עוסק במקורות ההלכה.

ולהרחיב את הגדר המחייב. לפעמים ההרחבה נשארת בבחינת 'לפנים משורת הדין'. הגמ' ב"ק ק ע"א, אומרת: 'את המעשה – זה הדין, אשר יעשון – זו לפנים משורת הדין', הרי שגם העשייה לפנים משורת הדין היא מדאורייתא. אמנם התורה אינה מחייבת לעשות כך, אך אדם הגון נוהג כך, חסיד נוהג כך כל אחד לפי מעלתו. ולפעמים חכמים הם המרחיבים את גבול המצווה והופכים את ההרחבה לדבר המחייב מדרבנן. זוהי עשיית סייג לתורה ושנצטוו עליה חכמים 'עשו משמרת למשמרת' יבמות כא ע"א. באמת ישנם שני מיני סייגים דרבנן. יש שגזרו על דבר שהוא כשלעצמו אינו שייך לאיסור התורה אלא שגזרו עליו שמא יעבור על איסור התורה, כגון אין קורין לאור הנר' שמא יטה את הנר ויעבור על איסור הבערה. עצם הקריאה בשבת אינה שייכת למלאכת מבעיר, ואין בה שום דבר השייך לעניין השביתה בשבת אבל חכמים גזרו שמא יבוא להטות את הנר. לעומת זאת, כל אותן הפעולות האסורות משום שבות משום שהן דומות למלאכות – יש להבין שהן הרחבה של גבול המצווה, המשך הרעיון של

השביתה ממלאכה בשבת עד מעבר לגדר המחייב מן התורה..."

לאור הנ"ל נוכל בנקל להבין את תקנת חכמים לחייב מצוות שמיטת כספים 'זכר לשביעית'. אין כאן חיוב של חכמים רק כדי שהמודעות הציבורית למצוות שמיטת כספים תישאר איתנה גם לאחר חורבן הבית, אלא יש כאן המשך והרחבה של חובת קיום המצווה גם במציאות שאין לנו חייבם בה. במציאות שאינה אידיאלית, כאשר אין יובל¹⁵ או כאשר בטלה קדושת הארץ,¹⁶ אין חובה מן התורה לשמט את ההלוואות. אעפ"י כן חכמים הבינו שמצווה זו היא מאבני היסוד של בניין החברה בישראל, ויש חשיבות לקיימה גם לאחר חורבן הבית, ולכן עשו זכר לשביעית.

15. רמב"ם הל' שמטו"י פ"י ה"ח-ה"ט.

16. רש"י גיטין לו ע"א ד"ה בזמן וד"ה אי.

הרב קוק זצ"ל באורות התחיה ה, מסביר שהיסוד הכללי הלאומי מובלט במיוחד במצוות התלויות בארץ, ולכן יש חשיבות שהוא יהיה מודרך עפ"י ההדרכה האלוקית:

"הצורה התמציתית של כל סדרי חיי החברה על-פי המטבע האלהית המתאמת אל החיים, המרחבת אותם, מטהרתם ומרוממתם אל החפץ ואל הרכוש של כל האמצעים העושים את החפץ למתנה טובה באמת, גנוזה היא במערכה של המצוות התלויות בארץ, במקדש ובממלכה השלמה הישראלית, בהם ובסדריהם..."

כיוון שכך קיום מצוות אלו במצב הבלתי אידיאלי שאנו חיים בו, יש לו חשיבות כפולה. מחד הוא מקרין מאורו אל מציאותנו העכשווית, באופן שנהיה מוארים ע"י אותם אידיאלים גם אם אורם עמום וקהה, אך יש בו גם ביטוי של ציפייה לעתיד אידיאלי יותר:

"לכן מלאי חיים הם לנו הזכרונות האצורים בזכר שאנו עושים, על-פי המסורת ועל-פי תקון סופרים, על-פי קבלת אבות מקדם או על-פי שריד מעקר חיוב דין תורה, לפי התפצלות ההפרדות המתפרדות בשטות המעשיות של חכמת ההלכה לכל המצוות התלויות בארץ. מצמקים נראים לנו עתה הדברים, צורה דלה יש להם מבחוץ, אבל חיים וענין רב הם מלאים בפנים... אבל אלה הגורמים הזעירים כח-צמיחה גדול גנוז בהם, אל כל מה שהם עורגים, מכל מה שהם צומחים בעבר, ואת כל מה שהם עתידים להצמיח להבא. כל זה כלול בהם באפן טפוס, וכן הם פועלים בחשאי על הנשמה המקימת, פועלים להלהיב בהתמדה אש קדש לאהבת הארץ באלה המניות של קדשה, ביתרון האלהי הדתי הלאומי והמוסרי הכלול בכל המעשים הללו, ומחנכים את העם בימי שפלותו לרוח גדלו".

ג. שמיטת כספים למהדרין

אחד הראשונים שהציע לקיים את מצוות שמיטת כספים למהדרין היה ר' יהונתן אייבשיץ בספרו אורים ותומים על שו"ע חו"מ סי' סז. אמנם נכון הוא שהוא הציע לעשות זכר למצווה על ידי כתיבת פרוזבול:

"ואם כן מאד ראוי לכל איש להחמיר לעשות עכ"פ זכר למצווה זו בפרוזבול וכמש"ל לבל ישכח זכר מצווה זו מקרב ישראל".

הוא מתייחס למחלוקת הרז"ה הסובר שאין מצוות שמיטת כספים בזמן הזה לבין החולקים עליו הסוברים שמצווה זו קיימת לפחות מדרבנן. הרמ"א לשו"ע שם סעי' א, מביא מנהג העולם שאין משמיטים את החובות, ולפי הנראה המנהג נסמך על דעת רז"ה שאין מצווה זו קיימת בזמן הזה.

על כן ר' יהונתן אייבשיץ מציע את הצעתו כנגד המנהג שהיה מקובל בזמנו, שהתעלמו לחלוטין מן המצווה על סמך דעת רז"ה, והוא מציע לעשות לכל הפחות פרוזבול 'לבל ישכח זכר מצווה זו מקרב ישראל'. אך מובן גם מדבריו הוא, שיש מגמה אידיאלית יותר בקיום המצווה גם אם אינה חובה מן התורה. לא רק לשמר את הזיכרון, אלא להתחבר למגמה האלוקית ולזכות להיות מוארים בקמצוץ מן האורות והאידיאלים שמקרינה המצווה. לכן ר' יהונתן אייבשיץ מביא את טעמי המצווה עד שהוא כותב: 'ואם כן הוא מצווה זו למה לא נדבק בה בתכלית הדביקות והשמחה...! הוא מסביר שמעבר לדיון ההלכתי וההכרעה בניגוד לדעת רז"ה יש טעמים אמוניים רוחניים שבגללם יש להחמיר.

טעמו הראשון של ר' יונתן אייבשיץ שאי קיום מצוות השמיטהגרם לחורבן, ולכן מן הדין שנשתדל בכל כוחנו לקיים את המצווה, ואולי על ידי כך יחוס עם עני ואביון, ויוציאו מגלותנו. הדבר המפתיע בדבריו הוא שלא רק שמיטת קרקעות הייתה סיבה לגלות אלא גם מצוות שמיטת כספים, ואעפ"י ששמענו גם שמענו מן המתנגדים להתיר המכירה את הטענה ש'מפני חטאנו גלינו מארצנו' ואיך נוכל להפקיע את מצווה השמיטה, לא שמענו קולות דומים לגבי מצוות שמיטת כספים! וז"ל ר' יהונתן אייבשיץ שם:

"היה מהראוי ויפה לנו להחמיר בזה ולנהוג דין שמיטת כספים כי מה מאד מזהיר אותנו הנביא בגולה הציבי לך ציונים ולעשות זכר למצוות ה' שהיה חובה עלינו בהיותנו שוכנים בקרב הארץ ובהלו נר ה' על ראשנו ואיך לא נשים זכר למצוות שמיטה ונשים הדלת מצווה זו בזכרונה מבלי תת לה זכר כלל. היא המצווה אשר היה

ראשון בסיבת גלות הארץ וראשון מהמרי והחולי אשר גרם שקאה הארץ אותנו כמאמר הפסוק אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה..."

בהמשך הוא עומד על שני טעמים מרכזיים של מצוות השמיטה: האחד הפנמת האמונה בהשגחת ה' שבאה לידי ביטוי מיוחד בברכת ה' במשך שלוש השנים הקרובות לשנת השמיטה. הטעם השני הוא שהשמיטה מלמדת אותנו לא לשקוע בתוך העולם החומרי, והצלחת האדם אינה נמדדת רק על פי ההשגה וההצלחות החומריות. ולאחר הבאת טעמים אלו הוא כותב: 'ואם כן הוא מצווה זו למה לא נדבק בה בתכלית הדביקות והשמחה...' והוא מסכם:

"הלא ראוי על כל ירא וחרד לדבר ה' לשמוע ולשמור ולעשות זכר למצווה זו שהיה נוהגת אצלנו בזמן שהיינו שריים על אדמתנו זכרה ירושלים בימי עניה ומרודיה כל מחמדיה אשר היה מקדם עד לא נפל עמה ביד צר ראו צרים שחקו על משבתיה... ואם כן מאד ראוי לכל איש להחמיר לעשות עכ"פ זכר למצווה זו בפרוזבול וכמש"ל לבל ישכח זכר מצווה זו מקרב ישראל".

מי שמתייחס בצורה ברורה יותר ובצורה ישירה יותר לקיום מצוות שמיטת כספים למהדרין הוא הבן איש חי (שנה א' פ' כי תבוא), והוא מציע שביחד עם כתיבת הפרוזבול אדם ילווה לחברו כסף בצורה אקטיבית על מנת שההלוואה הזו תישמט, ועל ידי כך יקיים מצוות שמיטת כספים:

"והנה יש מתחסדים אחר שכותבין הפרוזבול מלווה לחברו סך מה עשרה גרוש או פחות או יותר ועל זה הסך לא יחול הפרוזבול כיון שהלווה אחר זמן הפרוזבול ואז אחר ראש השנה כשיביא לו חברו המעות לפרעו יאמר לו: 'משמט אני', ולא יקבלם ממנו. ויאכל הלווה ולחדי במעות אלו והמלווה לחדי במצות שמטת כספים שקיים אותה בפועל ותהילות לא-ל יתברך הנהגתי מצווה זו פה עירנו בגדאד... אשריהם ישראל אוהבי מצוות השם ועושים אותם בשמחה".

נכון הוא שעל פי שורת הדין די בכתיבת פרוזבול ובוודאי שאין אדם מחוייב להביא על עצמו את חובת ההשמטה אם הוא לא הלווה לחברו. אך נראה שיש בצעד הקטן הזה משום ביטוי של רצונו החופשי של האדם, לא מתוך חובה,

להתחבר למגמתה של תורה. וכעין זה מסביר הרב קוק זצ"ל את דברי הגמ' ברכות לה ע"ב, המבחינה בין דורות ראשונים לדורות אחרונים:

"ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי: בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים; דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך טרקסמון - כדי לחייבן במעשר, דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך קרפיות - כדי לפטרן מן המעשר..."

הרב קוק זצ"ל בעין איה לברכות שם (עמ' 174-175), מסביר שיש הרבה מצוות שהתורה הגבילה את חובת קיום המצווה למקרים מסוימים, ואפשרה מעין פרצות ומקרים שהאדם פוטר את עצמו מן המצווה. אך בדיוק במקרים אלו האדם נבחן, האם הוא מקיים את המצוות מתוך הבנת ערכן ותכליתן ומתוך התחברות למגמתה של תורה או שמא מקיים את המצוות כמצוות אנשים מלומדה. הוא גם מסביר שפרצות אלה אינן כעין לאקונה (lacuna), כלומר פרצה בחוק שנעלמה ממחשבתו של המחוקק. זו כוונתה של תורה: אף על פי שהאדם יכול להימלט מן החובה בקיום המצווה בגלל אותן 'פרצות', הוא יחליט לקיימה מתוך בחירה חופשית, ורק מתוך חירות זו תוכל המצווה להגיע אל תכליתה האמיתית.

יתר על כן ה'זכר' יש בו **ביטוי של משאלה למציאות אידאלית יותר**, וכך כתב מו"ר הרה"ג שאול ישראל זצ"ל:¹⁷

"אולם כל דור ודור יראה את עצמו כחייב לחתור ולהשתדל ולעלות למדרגה יותר גבוהה בו יוכל לעמוד בכבוד בנסיון שהועמד לפניו במקום לברוח ממנו... ואכן מוצאים אנו בחז"ל ביטויים המעידים על אי-שביעות רצון מתקנה זו של הפרוזה וחתירה לביטולה: 'האי פרוזבולא עולבנא דדייני הוא' - אומר שמואל: 'אי איישר חילי אבטליניה'."

נאמר בגמ' ברכות כ ע"ב:

"דרש רב עזרא, זמנין אמר לה משמיה דרבי אמי וזמנין אמר לה משמיה דרבי אסי: אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא:

17. 'השמיטה במהלך הדורות' ס' קטיף שביעית, עמ' 26.

רבונו של עולם, כתוב בתורתך אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד, והלא אתה נושא פנים לישראל, דכתיב: ישא ה' פניו אליך. אמר להם: וכי לא אשא פנים לישראל? שכתבתי להם בתורה: ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך, והם מדקדקים [על] עצמם עד כזית ועד כביצה".

אנו תקווה שבזכות הדקדוק בקיום מצוות שמיטת כספים נזכה להיות מוארים באורה של מצווה זו, והקב"ה יביא אותנו למציאות שנהיה מחויבים בקיומה השלם והאידיאלי של מצוות שביעית בכלל ומצוות שמיטת כספים בפרט.

הרב יהושע ון דייק

הערבות ההדדית במצוות השמיטה (גאולה ושמיטה בדרך הטבע)

הקדמה

לפני כמה שבועות פנה אלי חקלאי, המגדל ענבי מאכל בדרום רמת הגולן, בבקשה לקבל את סחורתו לצרכניה ביישובנו. הוא הופנה אלי על ידי מנהל הצרכנייה, שלא הסכים לקבל סחורתו בשנה זו, בגלל ההתחייבות שעשתה הצרכנייה עם אוצר הארץ, כאשר חלק מההסכם עם אוצר הארץ הוא לשווק את התוצרת שלהם, ולהם יש בלעדיות על שווק הפירות והירקות. כאשר דיברתי עם אותו חקלאי ובררתי את ענייניו, התברר שהוא גידל את תוצרתו על סמך היתר המכירה ורוצה למכור את סחורתו ביישובנו כבכל שנה. ואם הישובים באזור לא יקבלו את סחורתו, ייגרם לו הפסד כלכלי.

תוך כדי שיחה עם אותו חקלאי הרגשתי את הדילמה הגדולה של שנת השמיטה. אנו רוצים מאוד לעזור לחקלאות יהודית בארץ ישראל ולפעמים צריכים להכריע בין שתי בחירות ובשניהם מדובר בחקלאות יהודית. מצד אחד אי אפשר לבוא בטענות כלפי אותו חקלאי שלא היה מסוגל ללכת על מסלול של אוצר בית דין, ומצד שני הרצון לחזק חקלאים יהודיים שהחליטו לקיים שמיטה לכתחילה ולא להסתמך על "היתר המכירה". אך בלבי הדילמה גדלה יותר ביודעי את הקושי ההלכתי של בעיית הגיזום בענבי מאכל, הכרוך באיסור זמירה שהיא מהתורה ומי שנמצא בשטח יודע שאין פתרון הלכתי מרווח וכל פתרון בנוי על קולות הלכתיות, ולפעמים צריך להכריע מי מהן עדיף.

א. רגישות חז"ל לקושי החקלאים בשמיטה

נראה שלבטים אלו עמדו גם כן מול עיני חז"ל. המשנה בתענית אמרה "אבל גשמים ששנו מתריעין עליהם מיד וכן שפסקו גשמים מגשם לגשם ארבעים יום מתריעין עליהם מפני שהיא מכת בצורת" ולא מחכים לסדר התעניות המופיע במשניות לעיל אלא מתריעין מיד בתעניות ובתקיעת שופר כמו שנוהגים בשבע התעניות האחרונות של עצירת גשמים, בגלל שזה מכת בצורת ואין צורך בסימנים נוספים. סיבת ההתערעה היא משום צמחים וירקות ששינו מראהם ואם לא יושקו יבלו וימותו. הגמרא בירושלמי (פ"ג ה"א) אומרת "תני כשם שמתריעין עליהם בשאר ימי השבוע (ששת השנים) כך מתריעין עליהן בשביעית (בשנת השמיטה) מפני פרנסת אחרים". כלומר גם בשנת השמיטה מתריעין על עצירת גשמים.

בשנת שמיטה אין זריעת ירקות וא"כ מדוע להתריע מיד על צמחים ששינו מראהם? עונה הגמרא שאף על פי כן מתריעין מפני פרנסת אחרים. ומהי פרנסת אחרים? בגמרא נחלקו חב"י ור' זעירא. חב"י אמר מפני פרנסת עכו"ם, כלומר יש גויים הזורעים באדמת ארץ ישראל ואין עליהם איסורי שמיטה כדוגמת מה שנקרא היום יבול נוכרים. וביאר הפני משה שכשאין גשמים יורדים, יתייקר השער וממילא יהיה הפסד גם ליהודים. ור' זעירא אמר מפני פרנסת חשודים. ומבארים בקרבן העדה ובפני משה שמדובר ביהודים העובדים עבודת קרקע בשביעית! ומבארת הגמרא שר' זעירא הולך כשיטת רבי וחב"י כשיטת ר' פנחס בן יאיר. ר' זעירא סבר כרבי שהיה אדם שהיה חשוד על עבודת בשביעית, והביאו אותו לפני בית דינו של רבי שידון אותו על עבריינותו ורבי פטר אותו בלא כלום, ואמר "מה יעביד עליבא ובגין חייו הוא עבד" כלומר רבי ריחם עליו ופטרו כי אמר "מה יעשה האביון הזה כדי חייו הוא עושה" (קרבן העדה שם). המתבונן יראה שלמרות שמדובר על עבריין שעבד בשמיטה הוא מכונה רק 'חשוד על השביעית' ורבי פטרו כי אביון זה בגלל פרנסתו ודחקו עבר עבירות ואדם זה לא ראוי להענישו. חב"י סוברים כר' פנחס בן יאיר שחלק על רבי ולא הסכים להתיר את השמיטה אף בזמן הזה שהיא מדרבנן. עיי"ש.

המתבונן בגמרא זו יראה עד כמה היתה רגישות לחכמי ישראל כלפי אותם חקלאים שמצוות השמיטה היתה קשה להם בגלל עולה הכלכלי. ור' זעירא חידש שאפילו **מתפללים** על הגשמים בשביל אותם עבריינים שזרעו ירקות בשמיטה וכעת הולכים להפסיד את יבוליהם.

מגמרא זו אנו למדים את דרכם של חז"ל להיכנס בדוחקם של חקלאים ולחוש את ניסיונותיהם הקשים, ואם על עבריינים ממש התיר ר' זעירא להתפלל להצלחתם, כל שכן שצריך להתאמץ לנסות בכל דרך אפילו בדוחק הלכתי גדול להקל מעליהם

את הקושי הגדול ולנסות לבוא לעזרתם כשזו שעת הדחק. נראה שבדרך זו הלכו גדולי ישראל שתמכו בהיתר המכירה. והנהגה זו חיזק מרן הרב קוק זצ"ל וכך כתב לרידב"ז:

"על ידי מה שנחזק את הישוב ההולך ואור בעזרת ה' ויתרבו אחינו העולים לישוב את ארץ הקודש, יצמח אור גאולה וישועה וסוף כל המורדים והפושעים לשוב בתשובה שלמה מתוך אהבה ושמחה, על ידי אור שפע קדושת ארץ הקודש שתשפיע עליהם, על ידי סיוען של תלמידי חכמים עובדי ה' ואוהבי ישראל באמת, שיתהלכו עמהם בנחת ואהבה ועל ידי זה יתעורר הניצוץ הנרדם של קדושת ישראל הכמוס בעומק, אפילו בליבם של המוקצים והריקנים, ויהיו כולם יחד כלי מחזיק ברכה להיות לעם לד' על אדמת קודשו אשר בחר בה מכל הארצות", עיי"ש. (אגרות ראי"ה חלק א' עמוד שמ"ח).

ובפרט שיש לחלק בין ציבור הצרכנים לבין ציבור החקלאים. הניסיון במצוות השמיטה הוא של החקלאי שנאלץ להוביר שדהו ולא להשתכר בשנה זו, ולא על הצרכן שיכול למצוא יבול נכרים אפילו במחיר מוזל יותר, ולכן אם החקלאי השתמש בהיתר הלכתי אפילו דחוק שאושר על ידי גורם רבני מוסמך, נראה מהגמרא הנ"ל נמצאנו למדים להקל במילי דרבנן לחקלאי, ובכך לקיים 'וחי אחיך עמך' מדאורייתא ולא לחזק ידי גויים.

ב. דרכו של הגר"א שפירא בצרכנות בשמיטה

זו היתה הדרכתו של מו"ר הרב הראשי לישראל הגר"א שפירא זצ"ל להעדיף יבול שגדל עפ"י היתר מכירה ולא יבול נכרים וכפי שפרסם תשובה בעניין וזו לשונו:

"דע ידידי שבזה שאתה מחמיר וקונה עגבניות וירקות שגדלו בקרקע של גוי, אתה לא מחמיר בהיתר המכירה ואינך עוזר לשובתי שביעית, ואין לך שום קשר עם מצוות שמיטת קרקע כפי שאתה סבור. מצווה זו שעל מקיימה נאמר גיבורי כח עושי דברו היא באותם שיש להם קרקע ואינם עובדים בשביעית, ואינך גם נטפל לעושי מצווה כמו מי שקונה תוצרת של שומרי שביעית מאוצר בית דין... על ידי שקונים יותר פירות של ערבים לא מקיימים מצוות שמיטה ולא מסייעים שיתרבו שומרי שביעית כהלכתה, ועל כן אין

מקום להתייחר שמי שממלא כרסו בפירות של ערבים מבצע את שאיפתו של הראי"ה שיתרבו שומרי שביעית בישראל" (נדפס בעיטורי כהנים מס' 19 תשרי תשמ"ז עמ' 29).

ג. האם יש עדיפות לצורך פרות מאוצר בית דין על פני פירות מהיתר המכירה?

כפי שראינו בתשובה של מרן הגר"א שפירא זצ"ל ישנו חילוק בין הקונה פירות מנכרים לבין הקונה פירות מאוצר בית דין, שהקונה מאוצר בית דין הגדירו הגר"א שפירא זצ"ל 'לנטפל לעושי מצווה'. כלומר יש מקיימי מצווה ואלה הם החקלאים המובירים שדויתיהם או שעושים רק פעולות המותרות לצורך אוקמי אילנא לבין ציבור הצרכנים שלא מקיימים את המצווה בפועל אך יכולים להיטפל לעושי מצווה על ידי קניית פירות מאוצר בית דין, ועל ידי כך לחזק כלכלית את אותם חקלאים השומרים שמיטה בפועל. בכך שאנו דואגים להם להשתכר בצורה המותרת בשנת השמיטה אנו מעודדים חקלאים נוספים ללכת בדרך זו ובכך אנו מחזקים את מצוות השמיטה.

גדולי ישראל כמרן הרב זצ"ל בזמנו וכהגר"א שפירא זצ"ל בדורנו חיזקו גם את היתר המכירה למי שזקוק לכך וחיזקו גם כן את שומרי שביעית כהלכתה למי שיכלו לעשות כן ולא ראו סתירה בדבר אלא להיפך, הצד השווה שבהם הוא חיזוק חקלאות יהודית בארץ ישראל לטווח ארוך. אם על ידי היתר לשעת הדחק ואם על ידי המצווה לכתחילה למי שיכול בכך, ואף יסדו קרן תמיכה כלכלית לאותם חקלאים שומרי שמיטה.

ד. ההבדל בין קולות אוצר בית דין לקולות "היתר המכירה".

לצערנו בשנים האחרונות אנו עדים לתופעה של אי עידוד חקלאים שומרי שמיטה. אם מצד בדצי"ם למיניהם המעדיפים יבול נוכרי 'ללא חשש שביעית' ומתנזרים אפילו מאוצר בית דין המסתמך על קולות רבות, ואם מצד גורמים הסוברים שאין כיום דרך לקיים שמיטה לכתחילה וסוברים שמכיוון שאוצר בית דין בנוי על קולות רבות אין לה עדיפות על פני היתר מכירה ולכן מעדיפים להמשיך להזדקק להיתר המכירה ולקנותו בלא שום מאמץ להגדיל את האפיק של אוצר בית דין ומשאירים את השמיטה כהלכתה להלכתה למשיחא.

אך זאת לדעת, ההיתר של מכירת קרקעות של ארץ ישראל לגוי על מנת לגדל בשמיטה, זהו מסלול 'עוקף שמיטה'. אין זה קיום מצוות השמיטה אלא מסלול

המצליח לעקוף את 'בעיית השמיטה' ולהימנע מאיסורים וכדו', וכש"כ הקונים מנוכרים המחזקים את אחיזת הגויים בארצנו. לעומת זאת המסלול של אוצר בית דין גם אם הוא מסתמך על קולות רבות במלאכות בקרקע ובצורת השיווק אך סוף סוף זו שמירת שמיטה וקיום המצווה, אלא שלצורך קיומה אנו נזקקים להסתמך על קולות למיניהן. ומכיוון שלרוב הפוסקים שמיטה בזמן הזה מדרבנן הלכה כדברי המיקל בדרבנן.

ה. הקשר בין דור הגאולה ומצוות השמיטה

נראה שדווקא דורנו הזוכה בחסדי השי"ת לחיות בזמן קץ המגולה של אתחל"א דגאולה, דווקא משום כך מחוייבים אנו לנסות כמה שיותר לפעול להצלחת מצוות השמיטה כהלכתה ולעזור בקיומה עד כמה שאפשר וכל זה כחלק מהשתדלותנו בקרוב הגאולה עפ"י דברי חז"ל שכל מי שפעל עם אל יבוא ויטול שכרו לעת"ל.

כך צריך להבין את דברי הרמב"ם בהל' מלכים (פי"א ה"א) וזו לשונו:

"המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרים כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם. מקריבין קורבנות, ועושין שמיטין ויובלות ככל מצוותה האמורה בתורה. וכל מי שאינו מאמין בו, או שאינו מחכה לביאתו לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו וכו'".

זו הקדמה לתפקידו של מלך המשיח להחזיר עטרה ליושנה של כל המצוות שלא היו תנאים לקיימן עד ימיו, וכמו שסיים בהלכה ג שהתורה הזאת אין חוקיה ומשפטיה משתנים לעולם ולעולמי עולמים ואין מוסיפין עליהם ולא גורעין מהן ע"ש, ולכן קיומה הוא טבעי אנושי על ידי השתדלותנו ומעשינו בעולם הזה, כמו כן החזרת מצוות השמיטה והיובל כהלכתה הרי הוא יהיה על ידי השתדלותנו האנושית והמעשית. וכמו שהגאולה תבוא בדרך הטבע כפי שפסק הרמב"ם כך גם השמיטה ושאר מצוות יופיעו ויתקיימו על ידינו בדרך הטבע, כי התורה חוקיה ומשפטיה הם נצחיים ולא ישתנו לעולם. וכפי שהאריך הרמב"ם בר"ע ותמיכתו בבר כוזיבא ללמדנו עד כמה אנו נצטרך להתאמץ ולהשתדל להופעתה ולקיומה של מצוות השמיטה בפועל על ידינו.

ועל כן דווקא אנו המאמינים בקץ המגולה חובתנו כפולה ומכופלת להשתדל ולהתאמץ בכל דרך להנחיל את מצוות השמיטה כהלכתה בארצנו. ואם עדיין חסרו

תנאים לקיומה המלא בפועל אין זה פוטר אותנו מכל דרך לנסות ולהחזיר מצווה זו ליושנה.

ו. יתרונו של אוצר בית דין

נראה שאין בדורנו אפשרות מעשית להנחיל מצווה זו בארץ ובאומה בהתחשב בחקלאות המודרנית המיושמת כיום, אלא על ידי הפעלתו של אוצר בית דין עם כל 'הקולות' הכרוכות ביישום זה וככל ששיטה זו תתרחב לציבורים גדולים יותר זה יחייב אותנו 'להקל' יותר בענייני השיווק ואעפ"כ אין ספק שקיום זה הינו לכתחילה ועדיף על פני היתר המכירה וכ"ש שעל פני יבול נוכרים.

בגמרא בסוכה (דף מ' ע"ב) מובא:

"א"ר יוסי בוא וראה כמה קשה אבקה של שביעית וכו' אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו ואת כליו שנאמר: בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו, וסמך ליה וכי תמכרו ממכר לעמיתך".

ומדוע משא ומתן בפירות שביעית נקראים 'אבקה' והרי זו מצוות עשה "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" ודרשו חז"ל: "לאכלה ולא לסחורה"? ופרש רש"י (שם ד"ה דר' יוסי בר חנינא): "מידי שלא הוי עיקר האיסור תלוי בו קרי אבק וכן אבק ריבית וכן אבק לשון הרע שאינו לשון הרע גמור אלא צד לשון הרע כמו אבק העולה מדבר הנכתש במכתשת". ובד"ה אדם נושא (שם) הוסיף: "דעיקר איסור שביעית לא תזרע לא תזמור וזהו (איסור סחורה) איסור קל שבה". וכן כתב התוספות (שם ד"ה אבקה של שביעית): "עיקר איסור בעבודת קרקע כגון חרישה וזריעה אבל משא ומתן אינו אלא עשה בעלמא דלאכלה ולא לסחורה".

רואים במפורש בגמרא שעיקר מצוות שמיטה הם האיסורים בעבודות שבקרקע ואיסור סחורה הנגזר מהם אינו אלא אבק איסור. ואם קיומה של המצווה והנחלתה לכלל הציבור דורש קולות מסוימות בשיווק הפירות וכגון חלוקתם בחנויות שנמכרים בהם פירות בכל השנים) ובמחיר יקר (הנגרם כתוצאה מההובלה היקרה והקטיף והאחסון וכל מה שכרוך בזה) אפילו אם המחירים של הוצאות הבית דין זהים למחירי השוק של פירות נכרים וכד', סוף סוף בצריכת פירות שביעית אנו מחזקים חקלאים שומרי שביעית המקיימים את "עיקר איסור שביעית" כדברי רש"י.

ז. החקלאים שליחים של עם ישראל

כפי שהוכחנו לעיל האחריות על קיום מצווה זו שייכת לכלל הציבור בישראל ולא רק לחקלאים. וניתן למצוא סיוע לדברים אלו מדברי הרמב"ן בהשגותיו לסה"מ (במצוה ד) בעניין מצוות ישוב הארץ. כשם שהמצווה הכללית של ירושת הארץ מתקיימת ע"י שלטון ישראל, והזרוע המבצעת של מצווה זו הוא הצבא שהוא הגוף הכובש והשולט. כך קיום שלא נעזבנה לשממה מתקיים על ידי חקלאים יהודים הזורעים ונוטעים בכל מרחבי ארצנו ובכך משמשים כזרוע המבצעת של המצווה הכללית שלא תהיה הארץ שממה. וכמו שכלל ישראל מחויב בחיזוק הצבא שהוא שליחו לבצע את מצוות השלטון על הארץ, כמו"כ כלל ישראל מחויב בחיזוק החקלאים היהודיים שהם כלי לבצע את מצוות ישוב הארץ ואי שוממותה מלבד שאר המצוות התלויות בה. בכדי שיהיה רצון ויכולת לחקלאים יהודיים לעבד את שדות ארצנו הקדושה ובכדי לתת להם מוטיבציה לקיום מצווה זו ולא שיפנו לשטחי כלכלה רווחיים יותר, חובה על הציבור כולו להיחלץ חושים ולהיות עֲרְבִים לאחינו החקלאים ועל ידי כך להחזיר את עטרת המצוות התלויות בארץ ליושנה כשהקשה שבהן היא מצוות השמיטה.

ח. השכלול בקיום שמיטה זו

נראה ששנת השמיטה הזו הוסיפה נדבך חדש ומשמעותי לקידושה ולהתפתחותה של מצווה יקרה זו בכך שציבור צרכנים עירוני התחייב מראש על ידי תשלום לצורך פירות אוצר בית דין מחקלאים שומרי שמיטה. וזכה 'אוצר הארץ' בנשיאותו של מו"ר הרה"ג יעקב אריאל שליט"א להיות 'הנחשון' הראשון בעניין זה ולהוסיף קומה של התחייבות וערבות הדדית בין ציבור ישראל העירוניים לבין העם שבשדות. כמו"כ אין ספק שאוצרות בתי הדין האחרים ובראשם אוצר בין דין שע"י הרבנות הראשית בראשות הרב ויטמן הכניסה לציבור החקלאים והעירוניים את תודעת השמיטה יותר מבעבר.

אין לנו אלא לקרוא לציבור הצרכנים, בשיאה של עונת פירות הקיץ, שלא להפסיק ולצרוך 'פירות שביעית' אף אם יש קשיים בהובלתם ובשיווקם, ולזכות לקיים מצווה של אכילת פירות שביעית.

ככל שנתמוך יותר ויותר באוצרות בית דין ובייחוד במודל של 'אוצר הארץ' שחידש פתרונות הלכתיים גם לבעיות הירקות והיכן שאפשר וניתן לא להסתמך בהיתר המכירה) כן נעודד חקלאים יהודיים לשמור שמיטה בשנות השמיטה הבאות ובכך

נזכה להיות 'נטפלים לעושי מצווה גדולה' כדברי הגר"א שפירא זצ"ל שעליהם נאמר "גיבורי כח עושי דברו".

יהי רצון שבהשתדלות כלל הציבור להחזרת מצווה זו נזכה להתממשות דברי הנביא "ונטעתים על אדמתם ולא ינטשו עוד מעל אדמתם אמר ה'" ונזכה להיגאל גאולת עולמים בקיום כל מצוות התורה בארץ על כל פרטיהם ודקדוקיהם במהרה בימינו אמן.

הרב יעקב אפשטיין

שיטת הרמב"ם בגבולות עולי מצרים

א. שיטת הרמב"ם

פסק הרמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ז):

"אי זו היא ארץ שהחזיקו בה עולי מצרים, מרקם שהיא במזרח ארץ ישראל עד הים הגדול, מאשקלון שהיא לדרום ארץ ישראל עד עכו שהיא בצפון, היה מהלך מעכו לכזיב כל הארץ שעל ימינו שהוא מזרח הדרך הרי היא בחזקת ח"ל וטמאה משום ארץ העמים ופטורה מן המעשר ומן השביעית, עד שיגיע לך שאותו מקום מארץ ישראל, וכל הארץ שעל שמאלו שהוא מערב הדרך, הרי היא בחזקת ארץ ישראל וטהורה היא משום ארץ העמים וחייבת במעשר ובשביעית, עד שיגיע לך שאותו מקום ח"ל, וכל ששופע ויורד מטורי סמנום ולפנים ארץ ישראל, מטורי סמנום ולחוץ ח"ל, והננסים שבים רואין אותן כאילו חוט מתוח עליהם מטורי סמנום ועד נחל מצרים, מן החוט ולפנים ארץ ישראל, ומן החוט ולחוץ ח"ל, וזו היא צורתה".

1. ההלכות מוגהות עפ"י רמב"ם (פרנקל).

הרמב"ם עוסק בהלכה זו בכמה נושאי משנה: ראשית גבולות א"י שהחזיקו בה עו"מ (רקם, הים הגדול, אשקלון, עכו). הרצועה מעכו לכזיב, הגבול הצפוני – טורי סמנוס, ננסים שבים.

בהלכה הבאה כותב הרמב"ם: "מהיכן החזיקו עולי בבל, מכזיב ולפנים כנגד המזרח, ומכזיב ולחוץ עד אמנה והיא סמנוס ועד הנהר והוא נחל מצרים לא החזיקו בו וכזיב עצמה לא החזיקו בה". ושוב מזכיר בהלכה ט: "...אבל עכו חוצה לארץ כאשקלון והם תחומי ארץ ישראל".

ב. הקשיים בשיטת הרמב"ם

א) דברי הרמב"ם כפשוטם קשים ביותר. שהרי הרמב"ם משווה בין גבול עולי מצרים לגבול עולי בבל. בגבול הדרומי היבשתי של עו"מ מזכיר הרמב"ם את אשקלון, בגבול הצפוני את עכו וכזיב וטורי אמנוס ובגבול המזרחי את רקם. לעומת זאת לגבי הגבול הימי (נסים = איים. ננסים בהוצ' פרנקל) הרמב"ם מציין את אמנוס ונחל מצרים כגבול הצפוני והדרומי של ארץ ישראל, וא"כ מדוע בגבול היבשתי סימן את עכו (כזיב) ואשקלון כגבולות הצפוני והדרומי, ולא הזכיר כלל את נחל מצרים בהלכה זו שהוא הגבול הדרומי היבשתי?

בגמרא (גיטין ח ע"א) הנוסח המגדיר את גבול עולי מצרים קצר מאוד, וז"ל: "איזהו ארץ ואיזהו חוצה לארץ? כל ששופע ויורד מטורי אמנוס ולפנים – ארץ ישראל, מטורי אמנוס ולחוץ – חוצה לארץ, הנסין שבים, רואין אותן כאילו חוט מתוח עליהם מטורי אמנוס עד נחל מצרים, מן החוט ולפנים – ארץ ישראל, מן החוט ולחוץ – חוצה לארץ".

וא"כ מדוע הרמב"ם שינה מנוסח זה.

ב) יתר על כן, בתשובות הרמב"ם (סי' קכח) בהסבר המשנה בשביעית (פ"ו מ"א) כתב הרמב"ם:

"וכל מה שהחזיקו עולי מצרים בקדושה ראשונה ממה שלא החזיקו עולי בבל, והוא מן אמנה עד נחל מצרים באורך וברוחב עד הגבול שקידש עזרא והוא עד כזיב..."

היינו הרמב"ם עצמו מקבל שגבול עולי מצרים הוא מנחל מצרים עד אמנה (אמנוס, סמנוס), וא"כ מדוע בהלכותיו תלה את גבול עולי מצרים באשקלון ועכו. כמו"כ מדוע בגבולות היבשתיים לא נזכר כלל נחל מצרים.

ג) עוד שאלה על הרמב"ם היא שהגבולות: אשקלון, רקם, עכו וכזיב הם גבולות שנזכרו לענין גיטין לגבי אמירת 'בפני נכתב ובפני נחתם' והם שייכים לעולי בבל ותלויים במקום ישיבת ישראל בבית שני. כאמור בריש גיטין במשנה: "ר' יהודה אומר: מרקם למזרח, ורקם - כמזרח, מאשקלון לדרום, ואשקלון - כדרום, מעכו לצפון, ועכו - כצפון; ר"מ אומר: עכו - כארץ ישראל לגיטין".

וכן הרצועה מעכו לכזיב שיש בה טומאת ארץ העמים אף היא מימי בית שני שבו גזרו את הטומאה כאמור במס' שבת ויד ע"ב: "יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים גזרו טומאה על ארץ העמים". וא"כ מדוע הרמב"ם הכניס זאת לגבולות עולי מצרים.

ג. שאלות האחרונים על הרמב"ם

החזו"א (שביעית ג, יח) התקשה אף הוא בלשון הרמב"ם וז"ל:

"ר"מ פ"ח מה"ת ה"ז איזו היא ארץ כו', דברי רבנו ז"ל קשים לפרשם, וכנראה מדבריו ז"ל דמעכו לכזיב היה הארץ שמימין הדרך חוצה לארץ **גם בכיבוש עולי מצרים**, ומשמע דלא היה עוד כלל ארץ ישראל למזרח הדרך **וביהושע משמע דנפתלי היה במזרח אשר ובחלקו של אשר היו עכו וכזיב**, ורבנו בעצמו כתב בה"ח דמכזיב ולפנים כנגד המזרח החזיקו עולי בבל..."

ואף הגרשז"א במעדני ארץ (תרומות פ"א, ב) תמה:

"גבולות עולי מצרים שחשבם כאן רבנו שנויות הן במשנה קמא בגיטין לענין אמירת בפני נכתב, ומבואר שם בכל הראשונים דמשנתנו לא אשמעינן כלל גבולות עולי מצרים אלא רובם ס"ל דמשנתנו מיירי דוקא בגבולות כבוש עולי בבל... אבל מהרמב"ם כאן רואים ברור שהוא סובר שהתנא קחשיב התם כבוש עולי מצרים. אולם עיקר דברי רבנו כאן תמוהים מאד שבתחלה כתב שעכו הוא הגבול הצפוני מהחלק שהחזיקו בה עולי מצרים, וא"כ איך כתב אח"כ שטורי אמנום הוא הגבול הצפוני שהוא הרבה יותר מעכו לצד צפון, וגם איך כתב אח"כ שנחל מצרים שהוא הרבה יותר רחוק מאשקלון לצד דרום הוא הגבול הדרומי של ארץ ישראל".

הגרשז"א מביא את דברי תבואות הארץ שתמה מאד על הרמב"ם וסבר שהיתה כאן טעות המעתיק ותיקנם. ולפי דבריו הרמב"ם סבר ככל הראשונים. הגרשז"א שאל על תיקון תבואה"א ונשאר אף לאחר התיקון בצ"ע.

ד. הסבר שיטת הרמב"ם

התמיהות שהעלו החזו"א והמעדני ארץ ואף אותן שהעלנו לא הועלו ע"י נושאי כלי הרמב"ם² הגדולים: הרדב"א, מהר"י קורקוס, הכס"מ ועוד. לכאורה בשתיקתם התמיהה גדלה כפליים, אבל דוקא משתיקתם יש אולי למצוא פתח להבין את הרמב"ם. ברור משתיקתם ומלשון הרמב"ם בתשובתו לעיל שאמנם הוא סבר ככל הראשונים, שגבול עולי בבל מנחל מצרים עד אמנה.

מקור הרמב"ם הוא בגמרא בגיטין ובתוספתא (תרומות פ"ב הי"ב) בה נאמר: "אי זה הוא ארץ ואי זה הוא חוצה לארץ כל ששופע מטורי סמנים ואילך ארץ ישראל מטורי סמנים ולפנים חוצה לארץ, נסין שבים רואין אותן כאלו חוט מתוח מטורי סמנים עד נחל מצרים, מחוט ולפנים ארץ ישראל מחוט ולחוץ חוצה לארץ".

וכן בתוספתא חלה (פ"ב הי"א):

"אי זה הוא ארץ ואי זה הוא חוצה לארץ, כל השופע מטורי סמנים ואילך ארץ ישראל, מטורי סמנים ולחלן חוצה לארץ, הנסין שבים רואין אותן כאלו חוט מתוח מטורי סמנים ועד נחל מצרים מחוט ולפנים ארץ ישראל מחוט ולחוץ חוצה לארץ".

נראה שהברייתות ובעקבותיהן הרמב"ם באים לתאר לנו את גבולות עולי מצרים ביחס לגבולות עולי בבל והמשמעות ההלכתית לכך. בבית שני ההתיישבות היתה מאשקלון וצפונה. אין צורך לבאר לגבי אזור ריק מיהודים שהוא היה בגבולות עולי מצרים ולכן לא צויין נחל מצרים בברייתות.

הרמב"ם בא בהלכה ז לברר תחומי עולי מצרים העודפים על עולי בבל בהם **חויבו** עולי בבל בתרומות ומעשרות אע"פ שהם חוץ לגבולות עולי בבל כדי שיסמכו עליהם עניים (ולשון הרמב"ם בהלכה ה), ולא בא לפרט בצורה היסטורית את גבולות

2. עי' רדב"ז שם הל' ז ו-ח שאמנם תמה על כך שאשקלון ורקם מחוץ לארץ ישראל אמנם לא התקשה בשאלות שהועלו לעיל.

עולי מצרים. אם היה כותב את גבולות עולי מצרים המקוריים בלבד היתה המשמעות שכל האזורים שבין עולי מצרים לעולי בבל דינם כעולי מצרים ואין הדברים כן, לא לגבי אשקלון ועכו, ולא לגבי הרצועה של טומאת ארץ העמים, לא לגבי נסין שבים ולא לגבי דרום הארץ שמאשקלון ודרומה.

על-כן הרמב"ם פרט דוקא את גבולות עולי בבל מהם נמשך תחום עולי מצרים עד הגבולות החיצוניים של עולי מצרים ופרט אלו יוצאים מן הכלל הזה. וכיון שתפס לשון הבריתות לא חש לפרש שנחל מצרים הוא הגבול הדרומי של עולי מצרים אותו הזכיר לגבי הגבולות בים.

מה שפתח הרמב"ם ברצועה מעכו לכזיב, אין פירושו כמו שכתב החזו"א בתחילת דבריו שאף עולי מצרים לא החזיקו ברצועה, אלא משום שרצועה זו לא נתקדשה בבית שני, ורצועה זו 'אוכלת' מתוך תחום עולי מצרים העודף על עולי בבל, אף שיכלו לקדשה, ודינה כבית שאן שהפקיעה לגמרי ממעשרות ויש בה טומאת ארץ העמים. ולכן הוצרך להזכירה כי היא כחוצה לארץ לעניין תרו"מ ו'אוכלת' אף בתחום עולי בבל.

ודין עכו ואשקלון אינו כעולי מצרים אע"פ שהיו בתוך גבול עו"מ, אלא הוציאו לגמרי מחיובם גם של עו"מ ונתנו להם דין חוצה לארץ. כדברי הרמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ה):

"ורבינו הקדוש התיר בית שאן מאותם המקומות שלא החזיקו בהם עולי בבל והוא נמנה על אשקלון ופטרה מן המעשרות".

וכן דין דרומית לאשקלון עד נחל מצרים לא השאירו בו חיוב תרו"מ כדי שיסמכו עליו עניים בשביעית, אע"פ שהוא בתוך גבול עולי מצרים.

חידוש נוסף ברמב"ם לגבי הגבולות הימיים של ארץ ישראל. הרמב"ם מלמדנו שעולי בבל לא החזיקו ולא קבעו גבולות באיים שבים של עולי בבל, אלא השאירו את גבולות עולי מצרים הקודמים, ולכן החיוב בהם כעו"מ ולא כעו"ב.

ונראה שלכך כיון החזו"א בהמשך דבריו:

"וע"כ אנו צריכים ללמוד סתום מן המפורש וכמש"כ התויו"ט בשם הכו"פ שמצא כת"י של רבנו שמפרש דרצועת חוצה לארץ היה בארץ ממזרח הדרך של עכו כזיב, ואפשר דכונת רבנו ג"כ משום שרצועה זו לא כבשה עזרא, וכייל לי' בריש דבריו דעיקר דבריו איזה ארץ שהחזיקו עולי מצרים היינו לענין אם החזיקו בו גם עולי עזרא, וכייל דעד עכו היה כיבוש שניהם ומעכו לכזיב כבר היתה רצועה

שלא נתקדשה, ומשום דבעי לאסוקי לק' דעד כזיב הוא ודאי הקדים לפרש ענין כזיב וצ"ע".
העולה מן הדברים, הסבר זה מתאים עם דבריו בתשובה, ומפרש את שתיקת הראשונים מהקושי בדברי הרמב"ם.

ה. ראיות להבנה זו ברמב"ם

ומצאתי ראיה מדברי הכפתור ופרח (פ"י):

"וכן הדבר בפ' בתוספתא מסכת אהלות פרק וי"ז [י"ח] (ה"א), עירות המובלעות בארץ ישראל כגון סוסיתא וחברותיה אשקלון וחברותיה אף על פי שפטורות מן המעשרות ומן השביעית אין בהם משום ארץ העמים. והר"ם וה"ב התוספות ז"ל שמו בזה הענין בית שאן ואשקלון בשוה. אם כן כל מה שהוא מכבוש עולי מצרים הוא היום כענין כלל הארץ, אלא לענין תרומות ומעשרות כדאמרנא. ואם נסתלקה מכבוש עולי מצרים כל קדושתה לכל מילי, היאך יבא עזרא שהרשות בידו ומפני שיסמכו בה עניים בשביעית ימעט גבולים ויעשה ארץ ישראל כעורו של נמר (=מנומר) לא כצבי: פה ארץ ישראל ופה חוצה לארץ, ופה ארץ ישראל ופה חוצה לארץ. תלך מטבריא לשכם דרך יום ארוך, ובאמצע הדרך תמצא חוצה לארץ והוא בית שאן, ולעולם הירדן לא עברת.
"זאת ועוד שהרי בביאה שניה החזיקו בקצת מקומות, אבל מכזיב ועד סוף גבול הצפון לא החזיקו כלל. וגם מכזיב ולדרום הניחו הרבה כרכים. ועל קצת אמרו הסבה למה הניחו כענין בית שאן, ובקצתם לא הזכירו כאמרם בסוסיתא ואשקלון שפטורה ולא אמרו למה, אלא שמן הסתם יש לומר שלא נתקדשו בשניה, ולזה סיים בה ואין בהם משום ארץ העמים. אם כן מקומות שהניח עזרא הם פטורין וטהורין. ואם שמא נמצא בתוך גבולי הארץ מקומות טמאים כמו שיש דרך רצועת עכו לכזיב, יש לומר שהוא משום מדורת הגוים. וכן מסכת חגיגה פרק בתרא (כה, א) חומר בתרומה ביהודה. ביהודה אין בגליל לא, מאי טעמא, אמר ריש לקיש מפני שרצועה של כותיים מפסקת".

וכן בהמשך כתב הכפתור ופרח (פ"י):

"העולה בידנו מכל זה שכל מקום שנמצא לרבותינו ז"ל אומרים וקוראים חוצה לארץ לאי זה חלק שיהיה מן הארץ בתוך גבולי אלה מסעי, שרצונם לומר חוצה לארץ של כבוש שני, לא שיהיה דעתם בחוצה לארץ גמור חלילה כעמון ומואב וסוריא בבל ומצרים וכיוצא בהם. וכן כשגזרו טומאה על ארץ העמים לא גזרו אלא אלו ודומיהם לא על ארץ ישראל, אם לא שיהיה מדורם ששהו ארבעים יום..."

"וכבר עשו כן שהרי כבשו מנחל מצרים עד טורי סמנוס. ראה גם ראה כמה דקדק הרב ז"ל במאמרו ואינו נקרא ארץ ישראל כדי שינהגו בו כל המצות, והוא המכוון ממבוקשנו".

נראה לפי הרמב"ם בסוף פ"ד מהלכות שמיטה ויובל שאף בחלק הדרומי שבין אשקלון ונחל מצרים אין נוהג דין שביעית כעולי מצרים אלא דוקא כסוריא ועבר הירדן.

מסקנות בהבנת שיטת הרמב"ם

א. מעכו לטורי אמנום (פרט לרצועה מעכו לכזיב) דינם כעולי מצרים לתרו"מ ושביעית.

ב. מאשקלון ודרומה עד נחל מצרים דינם בתרו"מ כחו"ל או כסוריא ובשביעית כסוריא.

ג. אשקלון, עכו, בית שאן הפקיעו בהם חכמים חובת תרו"מ אע"פ שהם מעו"ב.

ד. איים שבים שבחוט המתוח מאמנום לנחל מצרים דינם כעולי מצרים אף בימינו.

הרב יהודה הלוי עמיחי

פירות הקיץ בגינה ביתית

אנו עומדים בימי הקיץ ופירות העונה החלו מבשילים, בהרבה גינות ישנם מספר עצים (כגון: משמש, אפרסק, ענבים, תפוח) והלכות שמיטה מרובות הן, על כן נכתוב בקיצור את השאלות המרכזיות המתעוררות בעצי הפרי הפרטיים בתקופה זו.

- א. כיסוי הפירות כהגנה מפני מזיקים
- ב. כניסת הבאים לקחת את הפירות
- ג. הוצאת הפירות החוצה לטובת הציבור
- ד. כמות שיכול בעל המטע לאסוף
- ה. עשיית ריבות מהפירות

א. כיסוי הפירות כהגנה מפני מזיקים

אחת השאלות המרכזיות בגינה היא האם מותר לכסות את הפירות בכיסוי המונע מציפורים ומזבוב הפירות לאכול את הפירות.

הרמב"ם (פ"א ה"ה) כתב: "ולא יסוך את הנטיעות בדבר שיש לו זוהמא כדי שלא יאכל אותו העוף כשהוא רך". מכאן שאין לעשות כל פעולה שהיא לאוקמי פירא, וכפי שכתב (שבת הארץ פ"א ה"ה אות טז):

"עבודה שהיא לצורך הפירות – לעולם אסורה, שמה שהוא לצורך הפירות – הפקיעה התורה, שהפקירה את פירות שביעית לכל, וסילקה יד הבעלים מהם, ואפילו כשהם נאבדים אסור לעשות עבודה בשבילם".

מכאן סברה זו פסק הרב קוק זצ"ל שמה שהתיר הרמב"ם (פ"א ה"ה) למרס את

האורז מדובר רק באורז היוצא לשמינית, אבל אורז של שביעית אין היתר להשקותו שהרי יש בזה משום אוקמי פירא.

שיטת הרב קוק זצ"ל נובעת מכך שאין הפירות שייכים כלל לבני אדם ועל כן אסורה כל פעולה לטובת הפרי, אפילו לצורך הצלתו מנזקים ודאיים. החזו"א וסי' טז ס"ק ד, סי' כא ס"ק יד) חולק על יסוד זה וסובר שאמנם הפירות הם הפקר, אולם אם לא יהיו פירות בעץ יחשב כאילו העץ מת, ועל כן התירו פעולות הצלה של הפירות. הפירות שייכים לכלל ישראל, והכל שותפים בו, ועל כן הבעלים יכולים לדאוג לכך שיהיו פירות לכלל ישראל.¹

על פי מחלוקת זו נראה שלדעת הרב קוק זצ"ל אין לפרוס רשתות להגנה על הפירות ואילו לפי החזו"א יש אפשרות להגן על הפירות. מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל כתב (התורה והארץ ח"ג סי' צח) שאמנם הרב קוק זצ"ל אסר פעולות המצילות את הפירות אולם כל זה כאשר הבעלים עושים כבתוך שלהם, אולם אם עושים זאת כשלוחי בית דין, וכהפקר לציבור כולו, בזה פשוט שמותר גם לדעת הרב קוק זצ"ל.

נראה שסברת הרב ישראלי זצ"ל היא ע"פ דברי הרמב"ן (בהר כה, ז) שאיסורי שביעית עיקרם כשאדם קוצר ובוצר לעצמו ולצרכו, אבל כאשר עושה לטובה הציבור אין בזה משום איסורי קצירה ובצירה שהרי מופקר לכל. ולכן לעניין להגן על הפירות למען הרבים גם לדעת הרב קוק זצ"ל, אמנם יתכן שאין חיוב שאדם יעשה פעולות אלו, אבל יכול הוא לעשות פעולות לטובת הפירות המיועדים לכלל הציבור. לכאורה נראה לפי יסוד זה שאם ידעו שהפעולות נעשות לטובת הציבור שיוכלו לאכול פירות אלו, א"כ גם לדעת הרב קוק זצ"ל יש מקום להתיר.

נראה שהמהדר לנהוג כדעת הרב קוק זצ"ל לא יפרוש רשתות להגן על הפרי, אבל יש מקום גדול להקל כדעת החזו"א מכיוון ששביעית כיום מדרבנן, ובייחוד אם יציין ויפרסם שנעשה לטובת הציבור.

ב. הכניסה לחצר המופקרת

בית הלל סוברים שאין אוכלין פירות שביעית אלא בטובה (עדויות פ"ה מ"א) ופרשו הראב"ד והר"ש שצריך לבקש רשות על מנת להכנס לנחלת אדם אחר לקחת פירות שביעית, למרות שהתורה אמרה "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה"

1. עי' רמב"ם פיהמ"ש פ"ד מ"י; שו"ת מהרי"ל דיסקין קונ"א אות רנט.

חששו חכמים שאנשים ירגילו עצמם לאכול מפירות חבריהם גם בשאר השנים, ועל כן תקנו שיבקשו רשות מבעל השדה שיתן להם את הפירות. ויש בכך משום תיקון העולם (עיין תויו"ט).

אמנם יש שהסתפקו במקרה שבעל החצר אומר שהוא לא מפקיר את השדה, האם אפשר לקחת מפירות העץ שברשותו.

לכאורה יסוד שאלתנו הוא האם שביעית היא הפקר של הקב"ה, ואפילו יעמוד אדם ויגיד אינני מפקיר הרי שפירותיו הם הפקר, או ששביעית היא הפקר האדם שהוא צריך להפקיר את הפירות אבל אם לא יפקיר הרי שפירות העץ אינם מופקרים? לכאורה נחלקו בשאלה זו ראשוני האחרונים, השאלה שעמדה בפניהם היא האם יש קדושת שביעית בפירות הגוי, שהרי הגוי לא מפקיר שדהו ופירותיו, לדעת הב"י אין במקרה זה קדושת שביעית ואילו המב"ט סובר שגם במקרה זה יש קדושת שביעית.

כתב המב"ט באבקת רוכל (סי' כב ד"ה והיתה):

"ואם תתעקש לומר כי לא פטרה תורה ממעשרות אלא מה שהוא הפקר שהם פירות ישראל אבל פירות גוי שאינו מפקירם יהיו חייבים, לא היא, דאטו ישראל שגדר כרמו ולא הפקירה בשנת השמטה יתחייב במעשר, הא רחמנא אפקרה לארעיה לעניים ולעשירים, ולכך אין שום חיוב מעשר כל שכן דגוי".

ועל כך השיב הב"י, אבקת רוכל (סי' כד):

"ועתה ראיתי מה שכתב החכם כמוהר"ר משה מטרנאני נר"ו לפטור בשביעית ממעשרות גדולי שנת השמטה בקרקע גוי ולקחם ישראל ממנו קודם מירוח ומירחן, וטען ראשונה כי מן התורה אין בשנת השמטה חיוב במעשרות כו' ואני אומר, כי מה שהוא סובר שהוא עקשות הוא היושר, כי לא נפטרו פירות שביעית ממעשרות אלא מטעם הפקר וכל שאינו מופקר לא נפטר ממעשרות, ומה שטען אטו ישראל שגדר כרמו ולא הפקירו כו' יש לומר שזהו כמודיע הדבר בסתום ממנו דאיכא למימר בהא אין הכי נמי שהיא חייבת אע"ג דרחמנא אפקירה כיון דאיהו לא אפקריה, ואפילו אם תמצוי לומר דפטורה איכא למימר שאני התם דרחמנא אפקריה מה שאין כן בשל גוי כו'".

הרב קוק זצ"ל (מבוא לשבת הארץ פי"א) האריך בויכוח שבין הב"י והמב"ט ומסביר שגם הב"י לא עלה בדעתו כלל שאין שביעית אפקעתה דמלכא, שהרי ברור שהתורה צוותה והשביעית תשמטנה ונטשתה, והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, וא"כ התורה נתנה את שבת הארץ לכל אחד שיאכל מהפירות, ואולם הב"י כתב לדעת המב"ט - לשיטתך שיש קדושת שביעית בשל נכרים, עדיין יש לחייב בתרו"מ שהרי אין כאן הפקר לכל, שהרי הגוי שומר את פירותיו, וממילא אין כאן פטור של ידך ויד הכל שווים. אבל בשל ישראל ברור שיש בהם קדושת שביעית ואין בהם חיוב תרומות ומעשרות, אולם אם יעמוד ישראל ויגדור שדהו קודם הופעת הפירות, ומראה בפועל שאינו מפקירו, בכך מעלה הב"י סברא שמא גם אצל ישראל לא יחול דין הפקר.

העולה, שגם לדעת הב"י הפטור מתרומות ומעשרות איירי שהוא גודר את הכרם שלו קודם הופעת הפירות, ואז ביטל את ההפקר, אבל אדם רגיל שהשדה פתוחה אפילו אם לא יפקיר בפועל, ואפילו אם יבוא ויאמר אני לא מרשה שיכנסו כעת לגינתי ולא מרשה לקחת מהפירות, במקרה כזה תחול קדושת שביעית, שהרי הם קדשו משעה ראשונה, קודם שעמד וצווח, ומעיקר הדין הם הפקר, ועם זאת ראוי לבקש רשות.

אולי משום כך הוסיף הרב קוק זצ"ל (שבת הארץ פי"ו הט"ו) שאם בעל הבית לא נתן רשות לקחת מהפירות, מכל מקום אסור לעבור על דעתו ולאכול הפירות בלא רשותו. ביסוד אינו מדיני קדושת פירות שביעית, שאמנם חלה עליהם קדושת פירות שביעית, אבל יש איסור לעבור על דעת בעל הבית בלא רשותו, מצד דרך ארץ ומוסר האדם "שלא ירגיל אדם את עצמו לאכול מפירות חבירו בלא רשות גם בשאר ימות השנים" שבת הארץ (פי"ו הט"ו), עמ' 584. ובכך סרה קושיית ההלכות שביעית (כסא דוד ב"ק דף קי ס' ז) שהרי ברור שאין צריך לשמוע למי שלא נותן רשות לקחת מהפירות, מדיני קדושת שביעית, אולם עדיין נותרה הבעיה שך ה'דרך ארץ' וכדלעיל.

ברור לפי הסבר זה שאין צורך לעמוד ולהפקיר את השדות שהרי הם מופקרות מדין תורה, וגם לדעת הב"י רק אם יעמוד ויגדור קודם הופעת הפירות, בכך דן הב"י שמא יתבטל ההפקר, אבל בשדה רגילה שלא עשו פעולה של גידור הרי שהפירות מופקרים לכל, ואין צורך להפקירם שנית. אולם יתכן שיש מקום לעמוד ולהפקיר לא מעיקר הדין אלא כדי לעורר את העם לידיעה שהשדה מופקרת ושומרים כאן קדושת שביעית.

ג. איסוף פירות על מנת לתתם לאחרים

פעמים רבות ישנו חשש שהפירות ירקיבו על העץ בזמן מועט, ולאנשים לא נעים לקחת מפירות שבחצר חברים, ועל כן מעוניין בעל הבית לאסוף את פירות העץ ולחלקם לכל מי שירצה. ונשאלת השאלה האם מותר לעשות כן? הרמב"ם (פ"ד הכ"ד) אומר שהאוסף את כל פירותיו לתוך ביתו ביטל מצוות עשה. הכס"מ מבאר שהדין שאסור לאסוף את כל הפירות, מבוסס על דברי המכילתא (משפטים פרשה כ):

"והשביעית תשמטנה ונטשתה, מפני מה אמרה תורה, לא שיאכלו אותה עניים, הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים, תלמוד לומר והשביעית תשמטנה - ונטשתה, מגיד, שפורץ בה פרצות אלא שגדרו חכמים מפני תקון העולם".

מדברי המכילתא עולה שאסור לאדם אפילו לאסוף על מנת לחלק לעניים, נראה שעצם האסיפה של כמות גדולה היא האיסור, ועל כן אין להתיר לבעל השדה שיאסוף על מנת לחלק לאחרים. ואכן בספר חוט שני (ח"ב עמ' שמח) כתב שאסור לאדם לקצור לצורך חלוקת הפירות לרבים.

המעין בדברי המכילתא והרמב"ם יראה ששניהם הגדירו את האיסור באופן שמכניס את הפירות לתוך ביתו ומשם הוא מחלקם ואת זה אסרו, שהרי באופן זה מראה בעלות על הפרי ואת הבעלות התורה אסרה, וכפי שהרמב"ן (ויקרא כה, ו) הגדיר שיסוד האיסור בפירות שביעית הוא בעלות האדם על הפירות, אבל אם עושה זאת לצורך הרבים אין איסורי שביעית בשליחות בית דין, שהרי אין זה קציר פרטי אלא צורך ציבורי. ועל כן כאשר אדם מכניס את הפירות לתוך ביתו ומחלק הרי זו צורת בעלות על הפירות, כפי שבמעשה עני שהמביא לתוך ביתו יש לו טובת הנאה, שהרי יכול לחלק לעני זה או אחר, אין כאן פירות מופקדים. ואדרבא בכך שאומר שיתן לעניים ג"כ מראה שהוא מחליט למי לתת, שהרי הפקר של שביעית הוא הפקר לכל, לעניים ולעשירים, וכן לחיה ולבהמה.

על כן נראה שההכנסה לבית היא האיסור בשביעית, אולם אם רואה שלא באים לקחת את הפירות וכדו', יכול לקטוף את הפירות אולם לא יכניסם לביתו אלא יניחם במקום המיוחד לרבים והכל יוכלו לקחת משם ללא טובת הנאה של האדם.

במקרה זה אין צורך שהקוטף עצמו יהיה שליח בית דין שהרי הוא קוטף לרבים, ואין כאן כל בעלות של פירות שביעית. בכל אופן ברור שאם הבעלים

רוצה לגדור את הגינה ולחלק לאחרים אינו יכול שהרי הוא מבטל את ההפקר, אבל אם אינו גודר שדהו אלא אוסף לצורך רבים ומניחם כהפקר - אפשר להקל. וכן כתב במעדני ארץ (סי' ז אות ב ד"ה ונראה).

ד. כמות שיכול בעל המטע לאסוף

כאשר יש פירות רבים בעל המטע רוצה לקטוף יותר פירות, ונשאלת השאלה מהי הכמות שיכול לאסוף בכל לקיטה?

הרמב"ם (פ"ד הכ"ד) כותב שיש לו להביא מעט לתוך ביתו כדרך שמביאין מן ההפקר, חמש כדי שמן, חמש עשרה כדי יין. דינו של הרמב"ם מבוסס על המשנה (פ"ה מ"ז) שמתירה ליוצר (=עושה הכדים) מכור חמש כדי שמן וחמישה עשר כדי יין, שכן דרכו להביא מההפקר. ונשאלת השאלה מהו גודל הכדים הללו. ברור שאין אלו כדים קטנים ביותר שהרי המשנה (פ"ה מ"ז) התירה למכור "מגל יד, מגל קציר, ועגלה וכל כליה" העגלה נצרכה על מנת להביא משדה השביעית, ולכאורה אם הכוונה היא לכדים קטנים מדוע יש צורך בעגלה, אלא מוכח שכדים המדוברים כאן הם חביות, וכן כתב במשנה ראשונה (פ"ה מ"ז) שהגמ' קוראת פעמים לכד חבית, ולחבית כד. ולכן איננו יכול להביא בכתף ועליו לקחתם בעגלה. אולם אין תיאור מהי הכמות שמותר להביא.

לכאורה יש להוסיף ולהקשות הרי הרמב"ם (פ"ד ה"א) כתב שמותר לקצור מעט מעט ואוכל, וא"כ כיצד אפשר לקחת עגלה על מנת לקצור, וכי זהו המעט מעט, ואפילו אם נסביר שהמעט הוא מזון שבועי לתצרוכת בני ביתו, האם לצורך כך יש לקנות עגלה?

נראה שקציר רגיל יש לקחת מעט מעט, אבל כאשר קוצר הרבה הרי זה כדרך הסוחרים שהם קוצרים על מנת למכור ולכן אסור לקצור כמות מעבר לרגילות לו ולבני ביתו, שהרי בכך הוא מבטל את ההפקר. יסוד זה שאיסור לקיטה קשור לדיני סחורה, כתב המהרי"ק (פ"ו ה"ב) "והטעם שלא נאסר אלא כשלוקט לסחורה". אולם כאשר רוצים לעשות יין או שמן, כאן אין חשש שמא עושה לצורך סחורה, שהרי כן הוא לוקט ומביא מההפקר, כמות הנדרשת לו לכל השנה, על כן התירו לו לקצור אפילו יותר מאשר מעט מעט שהרי אין חשש סחורה בהכי, כל זה רק בדברים שהם מעובדים ועושים מהם יין ושמן, וכן אם יעשה ריבות או מרקחות שניכר שזה לצורך בני ביתו בלבד (אפילו לשנה הקרובה) הרי זה מותר. אמנם כל זה ביין ושמן, שהתורה נתנה להם דין של פרי, אבל בשאר משקים תלוי הדבר ברגילות, אולם אם יעשה רק לתצרוכת ביתו אפשר להקל אפילו בחמשה עשר כדי יין שהרי כך היא רגילות להביא

מההפקר, לא לוקח לסחורה ולא מבטל את ההפקר שבפירות. הכמות היא כפי שאדם לוקח לעשות לביתו כחמישה עשר כדי יין, דהיינו צריכה שנתית, עד העונה הבאה. אמנם מדברי הרמב"ם שביעור היינו כליון מוחלט, היה מקום לומר שהכמות היא רק עד שעת הביעור, אולם לשיטת הראשונים שביעור היינו הפקר, הכוונה היא חמשה עשר כדים לתצרוכת שנתית, ובלבד שלא יעשה למכירה. העולה א"כ שבדבר שיש רגילות לעשות ריבות ומוצרים מעובדים אפשר לקחת לכמות שנתית לו ולבני ביתו.

ה. בישול פירות ועשיית מרקחות

מרון הרב קוק (משפט כהן פד, פה) נוטה לאסור עשיית מיני מרקחת מתפוזים, ושלש סיבות הביא לאיסור:

א. שינוי מברייטם, כמו שלקות שאיכותם יורדת בבישול. ב. מיעוט בכמות. ג. ממעט באוכליהן, שהרבה אוכלים פרי חי ולא פרי מבושל. עוד חשש הרב קוק זצ"ל שמא בשלב הבישול הפרי נפסד בפרק זמן מסויים ואין להתיר למרות שלאחר מכן הוא מטיב.

האחרונים נחלקו האם יש להחמיר כן או שמא בדבר שרגילים לאכול אותו אותו מבושל, למרות שיתכן שממעט מאוכליו אין כאן הפסד פירות שביעית. ובייחוד יש לדון על הפסד זמני, מכיוון שגם ביין יש שלב מסויים שהיין תוסס ולא ראוי לשתייה ובכל אופן לא נאסרה עשיית היין. מכאן לכאורה מוכח שאין לחוש להפסד זמני, אלא לשאלת הפסד הפירות ושינויים.

המחלוקת לעיל היא בתפוזים ובאשכוליות שיכולים לשומרם, אולם מה הדין בפירות שבסוף העונה, שבהם כבר אין אפשרות לשמרם, והם יפסדו מאליהם, האם נאמר מכיוון שיהיה בודאי הפסד לפירות, ועל ידי הבישול ועשיית הריבה זו היא הדרך היחידה לשמר אותם, האם עדיף להניחם להפסד או שמא עדיף לעשות מהם מרקחות כדי לשמור קדושת פירות שביעית? נראה שבמקרה כזה הכל מודים שעדיף לעשות מרקחת מהפירות, ולא להפסידם.

ו. סיכום

- א. אין צורך להפקיר את השדה בפני שלשה, אלא הפירות מופקרים מאליהם.
- ב. יכול להניח הגנה על הפירות שלא יתקלקלו.
- ג. הקוטפים בגינה ישתדלו לבקש רשות להכנס לחצר. אם בעל הבית לא ירשה הרי שראוי לא להכנס.
- ד. משעה שהפירות מתחילים להתקלקל הרי שאפשר לקטוף פירות ולהניחם שכל אחד יוכל לקחתם.
- ה. בשלב זה יכול לעשות מהם ריבה ומיני מרקחת לשנה.

הרב אהוד אחיטוב

עקירת עצים לצורך אחסון זבל אורגני

שאלה

ברפת של אחד המשקים החקלאים במרכז הארץ הצטברה השנה כמות גדולה של זבל בע"ח אשר היה צורך לאחסן אותו במקום אחר. האפשרות הנוחה ביותר לבעלי הרפת הייתה לרכז את הזבל במטע של אגוזי-פקן השייך לאחד מחבריו - כיוון שבלאו הכי הוא כבר אינו מעבד את המטע. מסיבה זו בעל המטע מאשר לבעלי הרפת לעקור חלק מהעצים - כפי מה שהוא זקוק לשטח אחסון הזבל. יש לציין שלמרות שהמטע מיועד לעקירה. אך בעתיד הנראה לעיניים, בעל המטע לא התכוון לבצע זאת, כיוון שרק בעתיד הרחוק הם מתכננים להכשיר את השטח לזריעה, ובשלב זה הם רק הפסיקו לטפל בו מחמת שהוא אינו מניב/אינו כלכלי וכדו'.

שאלת הרפתן היא, האם מותר לו לעקור כבר בשביעית חלק מהעצים, בכדי שיתפנה לו מקום לאחסון כמויות גדולות של זבל?

תשובה

אמנם השאלה שהועלתה היא האם ובאלו אופנים מותר לעקור עצים בשביעית. אך בנידון שלפנינו קיימת כאן שאלה נוספת, האם ובאלו אופנים מותר לפנות זבל של בע"ח (פרות וכדו') בשביעית מהרפת לתוך שטחים חקלאיים? אך תחילה נעסוק בשאלה העקרונית האם בכלל מותר לו להוציא זבל בשביעית מתוך החצר, לאור המגבלות שקבעו חז"ל בנידון.

א. הזמן שהתירו לפנות זבל לשדות בשביעית

במשנה (שביעית פ"ג מ"ג) נאמר:

"מאימתי מוציאים זבלים לאשפות משיפסקו עובדי עבודה דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר משיבש המתוק רבי יוסי אומר משיקשור".

פעולת זיבול השדה הינה אחת מתולדות החרישה; ובשבת איסורה מן התורה, כלשון הירושלמי (שבת פ"ז ה"א), ובשביעית אסורה חכמים¹. משום כך הגבילו חז"ל את הפעולות הקודמות לזיבול – משום מראית העין². איסור זה כולל בתוכו:

א. הגבלה על זמן הוצאת הזבלים – כלומר, הוצאת הזבלים מהחצר (הרפת וכדו') בשביעית תיעשה רק לאחר תאריך מסוים³ – אף שאין לו כל כוונה לעבור על איסורי שביעית.

ב. הגבלה זו על אופן הוצאת הזבלים – כשהגיע הזמן שמותר להוציא את הזבל מהחצר, יש לערום אותו בשדה באופן הניכר לכל שאין בכוונתו לזבל את השדה בשביעית.

בנוגע למגבלה על זמן הוצאת הזבלים – דנו הפוסקים האם היא נאמרה על כל הוצאת זבל מחצירו, או רק על הוצאת זבל לשדה.

ב. האוסרים רק כשכוונתו להכנת ערימות בשדה

לדעת הרמב"ם (פירוש המשנה שביעית פ"ג מ"א) ההגבלה שלא להוציא זבל מחצרו בשביעית, חלה רק אם הוא מוציא את הזבל לשדהו, וכלשונו:

1. כן דייקו מלשון המשנה (שביעית פ"ב מ"ב) "מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה" – משמע שאחרי ראש השנה הזיבול אסור, וכן פסק הרמב"ם (הל' שמיטו"י פ"א ה"ד).

אמנם מותר שימוש בזבל אורגני, עפ"י גדרי היתר "לאוקמי אילנא", בדומה לדישון בחומרים אחרים (על' "קטיף שביעית" פ"ח סעי' ו).

2. כך גם נימק הרמב"ם (פיהמ"ש שביעית פ"ג מ"א) את טעם הגזירה, וכן כתב הרדב"ז (הל' שמיטו"י פ"ב ה"א).

3. על דרך הוצאת הזבל בעונות השנה השונות, על מטרותיו ועל ההסבר המעשי שיש לתקנת חז"ל ראה בביאור לתלמוד הירושלמי (מהדורת פליקס ח"א מעמ' 170).

"כבר ידעת שעבודת הארץ בשנה שביעית אסורה, וזבול השדות מכלל עבודת הארץ, ולפיכך אסור לו בשביעית להוציא זבל ולעשות ממנו אשפה חוץ לעיר עד זמן ידוע".⁴

בביטוי "עד זמן ידוע" מתכוון הרמב"ם למחלוקת התנאים (שביעית פ"ג מ"א) שהובאה לעיל, כשהוא מבאר כל דעה ונימוקה:

להלכה פסק הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ב ה"א) כדעת רבי יוסי, וז"ל:

"לא יוציא אדם זבלים מחצירו ויתן בתוך שדהו בשביעית מפני שנראה כמזבל שדהו שתהיה יפה לזריעה. ואם הוציא והעמיד ממנו אשפה מותר. ולא יעשה אשפה בתוך שדהו עד שיעבור זמן שמזבלין בו לעבודת הארץ והוא משיקשור המתוק".

הכס"מ (שם פ"ב ה"א) הביא סימוכין לפירוש שם הצמח מתוך עפ"י הירושלמי, והוסיף גם את שמו הערבי חנט"ל.⁵

כשיטת הרמב"ם פירש גם הרע"ב (שביעית פ"ג מ"א ד"ה משיפסקו) אלא שהרע"ב מוסיף שתי הערות ביחס לזמן הוצאת הזבלים:

א. "ויש ספרים שכתוב בהם עובדי עבודה והיא היא". כלומר, הזמן שמותר להוציא זבלים לאשפתות בשביעית, לא נקבע על פי הזמן שעוברי עבירה סיימו לזבל את שדותיהם בשביעית – אלא על פי הזמן שבו מסתיימת עונת הזיבול באדמות הבעל בשאר השנים – ולפיכך לא יחשדוהו שהוא מתכוון לזבל את שדהו בשביעית. למרות שמדובר על אותו זמן בדיוק.

ב. הרע"ב מציין את פירושו של הירושלמי לביטוי "משייבש המתוק" – המתייחס

4. "ר' מאיר אומר שאותו הזמן הוא: כשמפסיקין העבריינים המעבדין את השדות בשנה שביעית, כי לפני כן יחשדהו הרואה אותו מוציא, שלעבודת הארץ הוא מוציאו, ושהוא מעוברי עבירה".
- "ור' יהודה אומר שאסור לו להוציא הזבל ולעשות ממנו אשפות בשנה שביעית עד שיתבישו הפקועות לפי שבאותו הזמן אין דרך בני אדם לזבל השדות".
- "ור' יוסי אומר משיחנטו הפקועות. ונקראו הפקועות מתיק כמו שקורין לסומא סגי נהור".
5. צמח זה נסחר עד לפני כמאה שנה ראה בספר 40 שנות התיישבות בעזה (הוצאת מדרשת נצרים עמ' ...) אודות קהילת עזה, שחלק מנכבדיה היו סוחרים בצמח זה, שם הוא גם נקרא "חנדל".

לזמן בו ה"סדקין שבבקעה כשהמטר יורד מתמלאים מים ואינם מתיבשים אלא לאחר זמן, ונקראים מתוק על שם מתקו לו רגבי נחל (איוב כא)."

האוסרים אף כשכוונתו להשאירם ברשות הרבים

לעומת דעת הרמב"ם, כתבו חלק מהראשונים שבשביעית אין להוציא את הזבל אף לא לפתח החצר באותה עונה, עוד בטרם הוצאת הזבל לשדה. דעה זו מבוססת על דעה אחת בירושלמי (פ"ג ה"א):

"מאימתי מוציאין כו' עד שלא פסקו עובדי עבודה מהו שיהא מותר לעשות אשפה על פתח חצירו? סילני שאל לרבי חייא בר בא ואסר ליה. רבי חנינא אמר: שרא ליה, והוון אמרין דו נסב מעשר, והורי על גרמיה לצאת לחוץ לארץ דלא למיסב מעשר..."

המחלוקת בירושלמי היא האם האיסור להוציא את הזבלים לשדות, כולל גם שלא להוציא זבל של בע"ח לפתח החצר. יש דעה בירושלמי שר' חייא אסר לעשות זאת, ויש דעה בירושלמי שהוא התיר לעשות זאת. אלא שהוא יצא לחו"ל בכדי שלא יאמרו שהוא התיר לו בכדי לקבל ממנו מעשרות.

הריבמ"ץ (שם ד"ה מאימתי) מבאר שמסקנת הירושלמי כדעת הסוברים שבעונת הזיבול, אסור להוציא זבלים אף לא לפתח חצרו, משום שהיו אנשים שמערימים, וז"ל:

"מאימתי מוציאין זבלין לאשפתות משיפסקו עובדי עבירה. פי' שהיו מוציאין זבלין כדי שיהא נישוף ברגלי האדם וברגלי הבהמה, והיו אומרים אנו לאשפה השלכנוהו".

הריבמ"ץ דייק זאת מלשון הירושלמי בסיום הסוגיה (שם):

"מענה אפילו משפסקו עובדי עבודה יהא אסור מפני מראית העין - שלא יהו אומרים לתוך שדה בית השלחין שלו הוא מוציא! יודעין הן בני עירו אם יש לו בית השלחין אם אין לו!"

6. מטרת הוצאת הזבל לפתח החצר הייתה כפולה הן בהיותו מטרד תברואתי בתוך החצר, והן בכדי שיהא נישוף ברגלי אדם וברגלי בהמה, כשהדבר מעוגן בתקנות יהושע בן-נון בכניסת ישראל לארץ; תוספתא (בבא-מציעא פי"א ה"ח).

אמר רבי יוסי הדא אמרה לא חשו לעוברין ולשבין מפני מראית העין".

לדעתו דברי הירושלמי הנ"ל מתבארים רק אם נבאר שדעתו שבעונת הזיבול, אין להוציא זבלים אף לא לפתח חצרו – מחשש מראית העין שיאמרו שהוא ימשיך להעביר את הזבל גם לתוך שדותיו. על רקע זה שואל הירושלמי: אם אתה חושש גם להערמה כזו, אם כן גם בתום עונת הזיבול של אדמות הבעל תאסור להוציא – שמא הוא מערים וכוונתו להוציא לזבל את בית השלחין שלו?⁷ על כך משיב הירושלמי שחשש זה אינו קיים, כיוון שבני עירו יודעים שאין לו בית השלחין, ולמראית עין של עוברים ושבבים איננו חוששים⁸.

אולם בדעת הר"ש (פ"ג מ"א) נחלקו האחרונים, ונביא תחילה את לשונו: "לאחר שהוציא זבלו לרשות הרבים כדי שיהא נישוף ברגלי אדם וברגלי בהמה, כונסו למקום אחד בשדה ועושה שם אשפה גדולה, עד שהוא מפזרו בשדה לזבלה. **וקודם שפסקו עובדי עבודה אסור שלא יאמרו לזבל שדהו הוא מוציא.** ופלוגתא היא

7. בית השלחין מעצם טבעו שמשקים אותו כל השנה, אין מניעה מלזבל אותו כל השנה.
8. בטעם הדבר ביאר הגר"ה קוק זצ"ל (שבת הארץ פ"ב ה"א אות ד) שעוברים ושבבים צריכים לדון אותו לכף זכות, שאין לו בית השלחין ושהוא מוציא את הזבל לצורך שנה הבאה.

בהשוואה בין דיני שביעית למראית העין של עוברים ושבבים בנושאים אחרים, ראה: תוס' יו"ט (שביעית פ"ג מ"א) שהקשה מדוע בהל' שבת פסק השו"ע (סי' רמד סעי' א) לגבי מלאכה הנעשית ליהודי על ידי נכרי בקבלנות, שיש לחוש למראית העין אם היא נעשית בתוך התחום, והוסיף הרמ"א שאף אם כל התושבים נכרים, יש לחוש לעוברים ושבבים יהודים שיחשדו אות. ותירץ המגן אברהם (שם ס"ק ו) שיש קולא במראית העין של עוברים ושבבים בשביעית. ונראה שלשם כך הוא ציין לעי' בסוף סי' תרע"א. כיוון ששם המדובר הוא חשש למראית עין בנוגע לחנוכה (שו"ע או"ח סי' תרע"א סעי' ח ומג"א שם ס"ק יב) שבזמן שכל ישראל הדליקו בחוץ חייבו למי שיש לחצרו שני פתחים משתי רוחות להדליק בשני הפתחים משום מראית העין שמי שעובר בצד אחד יחשוד בו שהוא לא הדליק נר חנוכה. אמנם כאשר שני הפתחים מאותה רוח, לא חששו למראית העין של בני עירו כיוון שהם רואים שבפתח אחד הדליקו נרות – והם יודעים שכל החצר שייכת לאדם אחד, ולעוברים ושבבים שלא יודעים זאת לא חששו משום שאינם מצויים בלילה. מוכח שבאופן עקרוני אכן חוששים למראית עין של עוברים ושבבים.

בירושלמי אם מותר לעשות אשפה על פתח חצירו עד שלא פסקו עובדי עבודה".⁹

השאלה היא האם דעתו כדעת הריב"מ"ץ, שהרי כשהוא מתאר את הסיבה לגזירת חז"ל הוא מציין בפירושו שקיימת מציאות של הוצאת זבלים מחצרו לפתח החצר, והוא אף מציין שזו מחלוקת בירושלמי. או שמא דעתו כדעת הרמב"ם שהרי כשכתב הר"ש: "וקודם שפסקו עובדי עבודה אסור", הוא כתב כן כל תיאור הוצאת הזבל עד שהוא מגיע לשדהו. ואף שהוא גם מציין בתיאורו אף את תהליך ההוצאה לפתח החצר – לדעתם הוא רק כתב זאת כרקע להבנת תהליך הוצאת הזבל, אך הוא לא בא לומר שהגזירה חלה כבר על שלב זה.¹⁰

אכן, אם במקרה הנידון לפנינו, היה מדובר על הוצאה לשטח לא-חקלאי הסמוך לרפת, היה מקום לתלות זאת במחלוקת הרמב"ם והריב"מ"ץ, ולהקל על פי דעת הרמב"ם והסוברים כמותו. אולם במקרה הנידון ברצונו של בעל הרפת להוציא את זבל הפרות לתוך שטח חקלאי, ואף לעקור עצים לשם כך – לכאורה הוא אינו יכול לעשות כן רק בזמן שקבעו חכמים.

יתירה מזו, יש מקום לשאול האם בכלל מותר לו להוציא גם לאחר הזמן שקבעו חכמים, היות ויש ברשותו שטחי שלחין, שלגביהם עונת הזיבול נמשכת כל השנה, כפי שיתבאר.

הזמן המותר – האם גם לחקלאי שבבעלותו שדה שלחין?

בירושלמי (שביעית פ"ג ה"א) שהבאנו לעיל מבואר שכאשר נסתיימה עונת הזיבול בשדות הבעל, ניתן להוציא זבלים לאשפתות למרות שבשדות השלחין לא נסתיימה עונת הזיבול. הסיבה שאין בסיס לחשוד בו שהוא מוציא את זבלו לבית השלחין, משום ש"יודעין הן בני עירו אם יש לו בית השלחין אם אין לו".

9. ראה משנת יוסף (שביעית פ"ג מ"א אות ב ד"ה ומפשטות לשונו). ההבנה לפי זה שלשון הר"ש "אבל קודם זה הזמן אסור", מתייחס לכל התהליך של הוצאת הזבל. אלא שהמשנת יוסף (שם) ביסס את ההבנה שדעת הר"ש כריב"מ"ץ משום ש"כידוע דרך הר"ש לילך בעקבות מהר"י בן מלכי צדק (ודרבינו יצחק בר מלכי צדק שהוא הר"י מסיפונטי היה בזמן רש"י, וקדם להר"ש משאנץ שהוא הרשב"א בעל התוס', שהיה בזמן ר"ת – עי' בשם הגדולים). אך לענ"ד קשה רק על פי עובדה זו להוכיח מהי שיטת הר"ש, שהרי יש מקומות שהר"ש חלוק עליו.

10. פאה"ש (שביעית סי' ב ס"ק א).

מדברי הירושלמי דייקו המפרשים שבאם יש לאדם אדמות שלחין, אכן יהיה אסור לו להוציא זבלים לאשפות בכל השביעית, משום שעלולים לחשוד בו שלמרות שנסתיימה עונת הזיבול בבית הבעל, הוא מוציא אותם לאדמות השלחין שברשותו.¹¹ אך יש מן האחרונים שמקילים שאם אדם מוציא את זבליו לשטחי הבעל שברשותו – משנסיימה בהם עונת הזיבול – אפשרי הדבר אף אם ברשותו אדמות שלחין.¹²

במקרה האמור מדובר בחקלאי שיש לו גם אדמות שלחין. אם כן, לאותם הסוברים שהיתר הוצאת הזבלים אחר שפסקו עובדי עבודה וכו', אמור רק כלפי מי שעוסק בחקלאות בעל בלבד – יש לכאורה לאסור במקרה הנידון את הוצאת הזבלים במשך כל השביעית. אכן לדעת הסוברים שהיתר הוצאת הזבלים לשטחי בעל, חל גם על אדם שברשותו אדמות שלחין – ניתן להקל במקרה שלנו, אך גם אז הדבר יהיה מותר רק בתום עונת הזיבול בשטחי הבעל.

אולם נראה שהפיתרון לשאלה זו נעוץ בשאלה נוספת והיא; האם גזירה זו נוגעת לכל אחד, או שניתן להקל בה במקרים מסוימים. בכדי לבאר זאת יש לדון תחילה במגבלה השנייה הנוגעת לאופן הוצאת הזבלים בשביעית כשהגיע הזמן המותר.

ג. אופן הוצאת הזבל בשביעית בזמן המותר

היתר עשיית שלוש אשפות לבית סאה

משהגיע המועד בו מותר בשביעית להוציא זבלים לאשפות **בזמן שניכר לכל** שאין כוונתו לזבל שביעית – עדיין קיימת הגבלה על אופן ההוצאה, זאת מחמת הצורך שהדבר יעשה **בצורה הניכרת** מתוכה, שאין כוונתו לזבל בשביעית, כלשון המשנה (שם מ"ב):

"עד כמה מזבלין עד שלש שלש אשפות לבית סאה של עשר עשר משפלות של לתך לתך מוסיפין על המשפלות ואין מוסיפין על האשפות רבי שמעון אומר אף על האשפות".

ופירש הרע"ב (שביעית פ"ב מ"ב) שלדעת ת"ק קיימת הגבלה שלא לפזר את הערימות במספר העולה על שלוש ערימות לבית סאה, לפיכך "מוסיפין על

11. ר"ש רא"ש (פ"ג מ"א).

12. דבר השמיטה (פ"ג מ"א) ועי' שבת הארץ (פ"ב ה"א אות ג).

המשפלות - נותן באשפה אחת משפלות כמו שהוא רוצה", כלומר, כאשר שלושת הערימות התמלאו ניתן להוסיף עליהן כמות נוספת של זבל, אך "אין מוסיפין על האשפות - לעשות יותר משלש אשפות בבית סאה שלא יראה כמזבל את השדה". שהיות ואם פיזור האשפה בשטח של בית סאה, הוא מעבר לג' ערימות - זה נראה כבר כפעולת זיבול.

ופסק הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ב ה"א) להלכה כדעת ת"ק:

"ולא יעשה אשפה פחותה ממאה וחמשים סאה של זבל כדי שתהיה ניכרת שהיא אשפה ואם ירצה להוסיף מוסיף... ולא יעשה בכל בית סאה יתר משלש אשפות"¹³.

היתר "עושה אדם את זבלו אוצר"

אפשרות נוספת להוצאת זבלים לאשפות בזמן ההיתר, הובאה במשנה (שביעית פ"ג מ"ג): "עושה אדם את זבלו אוצר", וכפי שפסק הרמב"ם (שם ה"ב): "והרוצה לעשות זבלו אוצר עושה".

לדעת הכס"מ (שם) דעת הרמב"ם כדעת הר"ש, שחז"ל מאפשרים לבעל השדה לרכז את הכמות של שלושת האשפות לערימה אחת גדולה "דאותן שלש אשפות לבית סאה אם בא להניחן במקום אחד בשדה ואפילו מאה משפלות במקום אחד מותר". כשהחידוש בכך הוא שלא תאמר, שגם ריכוז של כל האשפה במקום אחד "כי היכי דאסרי רבנן יותר משלש אשפות לבית סאה הכי נמי אסור במקום אחד יותר משיעור שלש אשפות קמ"ל דמותר".

אולם הרש"ס (פ"ג מ"ג ד"ה עושה אדם) על פירוש זה ולדעתו אין בכך שום חידוש, "דכיוון דמוסיפין על המשפלות אם כן במקום אחד יכול ליתן כל מה שירצה?!" כוונת הרש"ס להקשות על הר"ש, שאם אכן ביאור המשפט "עושה אדם את זבלו אוצר", ללמד שמותר לרכז את כל שלושת הערימות למקום אחד, הרי הלא כבר למדנו זאת מדין "מוסיפין על המשפלות ואין מוסיפין על האשפות" - דהיינו שאם הצטברו לאדם בשדהו שלוש ערימות - מותר לו להוסיף עוד זבל ובכך לעבות את שלושת הערימות הקיימות. משמעות הדבר, שאם המשנה מתירה להגדיל את

13. וכך ביאר הכס"מ (שם פ"ב ה"א): "ומה שכתב ולא יעשה בכל בית סאה יתר מג' אשפות. היינו כת"ק דאמר אין מוסיפין על האשפות".

הכמות של כל ערימה בלא הגבלה, יתכן מצב שבכל ערימה תהיה כמות של מאה וחמישים סאה. אם כן לשם מה היא צריכה לחזור על המשפט "עושה אדם את זבלו אוצר"?

בעקבות זאת, מבאר הרש"ס שהיתר זה מלמד שגם לסוחרים מותר לרכז זבל שלהם ושל אחרים, וז"ל:

"לכך נראה לי לפרש האי עושה אדם את זבלו אוצר, כי ההיא דפ"ק דפסחים: "העושה את ביתו אוצר", ופירש"י ז"ל שהכניס שם תבואה או סחורה, והכי נמי עושה אדם את זבלו אוצר שעושה בית זבלו אוצר שיביאו לשם אחרים זבל שלהם, ונותנין לו שכר ובאין בעלי שדות כשצריכים זבל ולוקחין ממנו והי ליה הזבל סחורה אצלו, וכן משמע מדברי רבינו יצחק כדבריי".

הקשה על כך בספר דבר השמיטה (פ"ג מ"ג ד"ה והר"ש סירילאו):

"ואני תמה בזה הפירוש דאם כן מאי קמ"ל פשיטא?! השתא בעה"ב שאינו עושה סחורה בזבלו אלא מזבל בו שדהו אמרת דשרא, וכתנן מוסיפין על המשפלות ואם כן במקום אחד יכול ליתן כל מה שירצה כמו שכתב הרב ז"ל לעיל מינה, כ"ש למי שצובר את הזבל בבית זבלו כדי למכור דשרא, דאטו משום שהוא תגר ועושה סחורה מיגרע גרע?!"

כוונתו לומר, שגם לפי פירוש הרש"ס יש לשאול מה החידוש? היות שאם היא מתירה לחקלאי לעשות כן בתום עונת הזיבול, למרות שבאופן טבעי היה מקום לחשוד בו שהוא מתכוון לזבל את שדהו. בודאי שהיא תתיר לסוחר לעשות כן, שהרי מסתבר שאין כוונתו לזבל – ואם כן חוזרת השאלה לשם מה נאמר במשנה "עושה אדם את זבלו אוצר"?

מחדש דבר השמיטה (שם) שהחידוש בסוחר שמקילים לגביו יותר מאשר אם אדם רגיל עושה כן לצורך זיבול שדהו בשמינית. משום שכל העיסוק סביב ממעיט מהחשש של מראית העין. כראיה לכך הוא מביא מדין לקיטת אבנים בשביעית מתוך שטח חקלאי – שם יש חילוק בין אם חקלאי עושה כן או קבלן בניין, זאת על פי דברי משנה (שביעית פ"ג מ"ט):

"אבני כתף באות מכל מקום והקבלן מביא מכל מקום ואלו הם אבני כתף כל שאינה יכולה להנטל באחת יד דברי ר"מ רבי יוסי אומר אבני כתף כשמן כל שהן נטלות שנים שלש על הכתף".

ונחלקו המפרשים למה נתכוונה המשנה כשאמרה: "והקבלן מביא מכל מקום"? האם מדובר בקבלן-חקלאות דהיינו חוכר או אריס, או קבלן בניין. לדעת הרמב"ם (פיהמ"ש פ"ג מ"ט) כוונת המשנה שמותר לקבלן-חקלאי ללקט את כל סוגי האבנים בשדה שהוא עובד בה, כיוון שהיא נחשבת להיות שדה חבירו בה מתירים בלא הגבלת גודל וסוג אבנים – זאת למרות שמדובר באדם שיש לו תועלת מכך שהשדה תהיה מסוקלת מאבנים, וז"ל:

"כבר אמר במה שקדם במה דברים אמורים מתוך שלו אבל מתוך של חברו מה שהוא רוצה יטול. וכאן אמר שהקבלן והוא המקבל שדה לעובדה דינו כדין מביא מתוך של חברו שמותר לו להביא מכל מקום ואיזה גודל שיהיו האבנים".

לעומת זאת הרע"ב (שם ד"ה באות) מביא גם את פירוש הרמב"ם, אך לאחר מכן גם את פירוש הר"ש (שם), שמדובר בקבלן בניין שאף שמלקט בשדה שלו, הדבר מותר משום שניכר שלוקח זאת לבניין, ואינו צריך לקחת דווקא אבנים שניכר שהם לבניין, אלא יכול לקחת גם אבנים קטנות, וז"ל:

"באות מכל מקום – אפילו מתוך שלו דמידע ידיע דלבנין קבעי להו ולא לתקן את השדה:

והקבלן – שקבל שדה באריסות מביא מ"מ ואפילו מאותה שדה **שהוא אריס בה** אפילו אבנים קטנות שאין [שדה זו חשובה כשלו]¹⁴. ויש מפרשים: **והקבלן שדרכו לבנות בנינים בקבולות** שאין [כוונתו אלא לקבץ אבנים מביא מ"מ ואפילו משדה] שלו".

מדייק מכך דבר השמיטה (שם) שהוא הדין בענייננו, אין חשש למראית העין כאשר מדובר באדם האוסף זבל אורגני לצורך מסחר – ולפיכך הוא יכול לעשות כן, גם בזמן עונת היבול וגם בכמויות גדולות, וז"ל:

14. יש מחלוקת באחרונים האם הרמב"ם מתיר גם לאריס או לחוכר. יש סוברים שהוא מתיר אפילו לאריס שיש לו אחוזי רווח מהיבול, משום שחז"ל לא חילקו והתירו ללקט משדה חבירו גם אם יש לו רווח מכך. אולם יש הסוברים שהתירו גם אבנים קטנות רק לאדם שאין לו רווח ישיר מטיוב השדה אך לא לאריס שמקבל אחוזים אם היבול יהי ה יותר טוב. עי' שבת הארץ (פ"ב הי"ב אות ג).

"אלא שאומר אני דלתגרי זבל מותר לצבור זבלין בבית זבלו אפילו

קודם שיפסיקו עובדי עבודה וליכא בדבר זה משום מראית העין,

כדתנן לקמן אבני כתף באין מכל מקום והקבלן מביא מכל מקום".

לפי שיטה זו בעלי רפתות האוספים זבל פרות לא רק לצורך שדותיהם, אלא גם לצורך מסחר – יש מקום להקל לרכז את כמויות הזבל שלהם בשדה גם לפני הזמן האמור במשנה, ובכך כבר אין לחשוש למראית העין שהם עושים כן לצורך זיבול – היות שבקבלנים או סוחרים שניכר ממעשיהם שאין כוונתם לזבל את שדותיהם – לא חששו חז"ל למראית העין של אנשים.

אכן יש מקום עדיין מקום לדון האם שיטה זו היא דעת יחיד, או שמא שגם הפרשנים שלא ביארו כן בלשון המשנה מסכימים לה להלכה, שהרי יש לשיטה זו סימוכין מדין קבלן כאמור לעיל. בנוסף לכל האמור לעיל קיים יסוד הלכתי נוסף שנידון בין פוסקי דורנו, בעקבות היתר המכירה.

מראית העין בשביעית – כשיש העובדים בהיתר

כידוע, קיימת הלכה שאסור למכור פירות ייבוא מחו"ל בשמיטה באופן רגיל, מחשש שמא יחשבו שאלו פירות שביעית וילמדו מכך שמותר לסחור בפירות שביעית באופן הרגיל, כפי שפסק הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ו ה"ח):

"פירות חו"ל שנכנסו לארץ לא יהיו נמכרים במדה או במשקל או במנין. אלא כפירות הארץ אכסרה. ואם היו ניכרין שהם מח"ל מותר".

הוסיף הגראי"ה קוק זצ"ל (שבת הארץ פ"ו ה"ח אות ב) שלכאורה בשל חשש זה קיימת בעיה לסחור ביבול נכרים בשביעית באופן הרגיל, וז"ל:

"ולפי זה פירות של נכרים, אפילו למאן דאמר שאין קדושת שביעית נוהגת בהן – מכל מקום לא גריעי מפירות חוץ לארץ, ואסור למוכרם במדה ובמשקל ובמשורה, אם אינם ניכרים שהם משל נכרים, שאין לישראל כיוצא בהם".

אמנם הגראי"ה קוק זצ"ל מחדש שכיוון שהרבה מהציבור משתמש בפירות היתר המכירה, שעל פי הדין אין צורך לנהוג בהם קדושת שביעית – נוצר מצב שרוב הפירות בשווקים אינם קדושים בקדושת שביעית. אם כן כשרואים אותו מוכר פירות חו"ל – לכל היותר יאמרו שהוא מוכר פירות הארץ שנמכרים באופן הרגיל על פי היתר המכירה. וכך הוא כותב:

"אלא שיש לומר שבזמן הזה שרוב הפירות הם של נכרים, וגם השדות של ישראל, הרבה מפקיעים מהם חובת השביעית מפני ההכרח, על ידי היתר של מכירה – עד שפירות של שביעית שתהיה קדושת שביעית נוהגת בהם מן הדין הם דבר שאינו מצוי – על כן לא שייך לגזור רובא אטו מיעוטא. ואין איסור למכור במדה או במשקל או במניין, כי אם פירות ארץ-ישראל, מאותם שקדושת שביעית נוהגת בהם מן הדין".

על יסוד זו פסקו חלק מרבני ירושלים גם בנוגע לנידון שלפנינו. שכיוון שבזמן הזה יש אנשים העובדים בשביעית על פי היתר המכירה – שוב אין לחוש למראית העין בנוגע לסיקול אבנים, עקירת עצים או הוצאת זבלים בשביעית – כיוון שלכל היותר, אותם אנשים שיראו אותם, יאמרו שהם עובדים על פי היתר המכירה. וכך נכתב בקובץ פסקי הלכות כרם ציון (שביעית פרק ח סעי' ג):

"וכתבו גדולי ירושלים דדברים שאסורים מטעם חשד יש להתיר בזמן הזה. שהחשד רק יהיה שמתנהג על פי ההיתר של הרבנות, וכמו כן שיעורי המשפלות ואשפתות דלקמן אינם נוהגים לפי זה".

סיכום

נראה שניתן להתיר להוציא את הזבלים לשטח הנ"ל בצירוף שני נימוקים;

א. כיוון שבחלק מהזבל הוא משתמש גם לסחורה – ולדעות מסוימות בכי האי גוונא התירו להוציא זבלים לאשפתות אף לפני שפסק זמן הזיבול.

ב. יש המתירים להוציא זבלים בזמן הזה בשביעית בכל מקרה – משום שאף אם יחשבו שהוא מוציא לזבל, יאמרו שעושה כן עפ"י היתר המכירה.

אלא שעדיין יש לדון האם מותרת עקירת העצים לצורך הוצאת הזבלים, ועל כך בלנ"ד בגליון הבא.

הרב יהודה הלוי עמיחי

טיול בארץ ישראל

א. הטיול מצווה או רשות

רבים מיושבי ארץ ישראל המקיימים מצוות ישוב הארץ כל ימיהם, מטיילים לעת מצוא, והשאלה היא האם יש בטיול בארץ מצוה, רשות או ביטול תורה? המתהלך הראשון בארץ היה אברהם אבינו, כשהקב"ה אומר לו (בראשית יג, יז): "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה" נשאלת השאלה האם הליכה זו היא צווי או רשות?

בגמ' (ב"ב ק ע"א) מובאת מחלוקת האם הליכה בשדה קונה אותו או לא, לדעת ר' אלעזר הליכה בשדה קונה, ואילו לדעת חכמים אין הליכה קונה. הגמ' מסבירה שהמחלוקת היא בדברי הקב"ה לאברהם אבינו "קום התהלך בארץ" לדעת ר"א הרי זה צווי, ומכאן שהליכה קונה את הארץ, ואילו לדעת חכמים אין כאן צווי אלא "משום חביבותא דאברהם, כדי שתא נוח לכבוש לפני בניו".

אנו רואים מחלוקת האם ההליכה יש בה צווי או לא, כאשר לפי דעת חכמים ההליכה לא קונה ואברהם אבינו לא קיים מצות ישוב הארץ בהליכה זו, וכך קיי"ל להלכה שאין הליכה קונה, וכל הצווי של קום התהלך בארץ איננו אלא בגלל חביבותו של אברהם אבינו שתהא נוחה לכבוש לפני בניו.

מחלוקת זו בין ר"א וחכמים, הובאה גם בפרשנות המקרא, וכך כותב הרמב"ן (בראשית יג, יז):

"קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה - יתכן שזה **רשות** כרצונו, אמר לו בכל אשר תרצה ללכת בארץ לך, כי אהיה עמך ושמרתיך מרעת הגוים, כי לך אתננה, כלומר שלך תהיה. ואם היא **מצוה** שילך בה כל ארכה ורחבה להחזיק במתנתו כאשר פירשתי (לעיל יב ו), לא נצטווה

לעשות זה מיד. והנה עשה כן, כי עתה היה במזרח ואחר כן הלך אל ארץ פלשתים שהוא במערב, והנה קיים המצוה בחייו. וטעם לך, ולזרעך - שתחזיק במתנה מעכשיו להנחילה לזרעך, כמו שאמרו רבותינו (ב"ב קט"ב) ירושה היא להם מאבותיהם".

לפי ההסבר הראשון ברמב"ן אין כאן מצוה אלא רשות שיכול לטייל בכל מקום, אלא הקב"ה מבטיחו שלא יחשוש מטיולו, שהרי הקב"ה הבטיח לו את הארץ וישמרהו מחית הארץ. הסבר זה תואם את דברי חכמים שאין כאן מצוה ללכת לקנות אלא כדי שתהא נוחה לפני בניו להכבש. לפי הסברו השני של הרמב"ן, הקב"ה מצווה את אברהם ללכת לארכה ולרחבה כיוון שבכך עשה פעולה של חזקה וקניין לו ולבניו.

הרמב"ן מביא ראיה לדעה השנייה מדברי הגמ' (בב"ב קט"ב ע"ב) שארץ ישראל היא ירושה לנו מאברהם אבינו, ופעולת החזקה נעשתה על ידי אברהם אבינו. אלא שא"כ תשאל השאלה כיצד חכמים הסוברים שההליכה הייתה רשות יסבירו את הגמ' שארץ ישראל מוחזקת לנו מאברהם אבינו, הרי ההליכה לא קונה.

הריטב"א (בב"ב ק ע"א) מסביר שאמנם לא ההליכה קנתה את הארץ אלא שאברהם קנה את הארץ על ידי הבטחת הקב"ה, שאצלו גם דיבור קונה, ועוד שאברהם אבינו עשה בארץ ישראל פעולות חזקה "ויט אהלו" והמחזיק בקרקע אחת מעשר קרקעות שקנה, הרי שחזקתו חזקה. ובירושלמי (קידושין פ"א ה"ג) נראה שלדעת חכמים החזקה בשבילי ההליכה (שאינם עומדים לזכרם) קונה את השאר בהליכה, ולכן על ידי שבילים אלו קנה את שאר ארץ ישראל.

העולה לנו שהארץ מוחזקת בידינו מידי אברהם אבינו, אלא שלדעה אחת ההליכה היא גרמה לפעולת הקניין, ואילו לדעת חכמים שהלכה כמותם אין הליכה קונה, ואברהם אבינו קנה את ארץ ישראל בדרכים אחרות.

כמו כן נראה שאין מצוה עצמית של טיול בארץ ישראל. שהרי אם הייתה מצווה עצמית מדוע חכמים אומרים שהטיול של אברהם אבינו היה משום חביבותו שתהא נוחה לבניו לכבשה, הייתה הגמ' צריכה לומר שיש מצוה בטיול בארץ. אלא מוכח שאין מצווה עצמית בטיול בארץ.

ב. המהלך ד' אמות בארץ ישראל

לכאורה אפשר להביא ראיה לשאלתנו מדבריו של ר' יוחנן (כתובות קיא ע"א):
 "א"ר ירמיה בר אבא א"ר יוחנן: כל המהלך ארבע אמות בארץ
 ישראל - מובטח לו שהוא בן העולם הבא".
 נחלקו האחרונים האם יש מצוה בהליכה לארץ ישראל על מנת לצאת ממנה,¹
 כאשר דעת המהרי"ט (שו"ת יו"ד סי' כח) שאין מצוה בביאה לארץ ישראל על מנת
 לצאת ממנה, רק הבא לארץ ישראל להתיישב מקיים מצוות יישוב הארץ. לפי
 שיטת המהרי"ט צריך להסביר את דברי ר' יוחנן שהמהלך ד' אמות הוא בן עולם
 הבא, שהיא משום זכות ומעלה, אבל לא משום מצוות יישוב הארץ. וזה לשונו:
 "אפי' תימא שזכות הוא לו, ממה שאמרו, כל המהלך ד' אמות
 בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן העולם הבא, דכתיב ורוח
 להולכים בה. מכל מקום מצות עשה ליכא. ועוד ההיא מתפרשה
 בנקבר שם אלא שלא הספיק לדור ולישב בה, דהכי משמע רישיה
 דקרא, נותן נשמה לעם עליה, אפילו שפחה שבארץ ישראל
 מובטחת לה שהיא בת העולם הבא, והיינו שמתה ונקברה שם".
 המהרי"ט הסביר שיש זכות ומעלה להולכים בה, ולאחר מכן הוסיף שמא אין
 זכות מכיוון שדברי ר' יוחנן הם כאשר גם נקבר בארץ ישראל.
 הראשונים לא הזכירו את עניין הקבורה בארץ ישראל, אלא הביאו את הליכת
 ד' אמות כדבר עצמאי. וכפי שכתב הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ה הי"א):
 "אמרו חכמים כל השוכן בארץ ישראל עונותיו מחולין, שנאמר וכל
 יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון, אפילו הלך בה ארבע
 אמות זוכה לחיי העולם הבא, וכן הקבור בה נתכפר לו, וכאילו
 המקום שהוא בו מזבח כפרה, שנאמר וכפר אדמתו עמו".
 אנו לומדים שההליכה עצמה ללא קבורה היא הגורמת לזכות על ארץ ישראל.
 נשאלת השאלה מהו שכתב המהרי"ט "שזכות הוא לו... מכל מקום מצוות
 עשה ליכא?"

1. עיין נחלת יעקב (זיסברג עי' 665-629).

מו"ר הרצב"י הכהן קוק זצ"ל כותב² על דברי המהרי"ט: "הא דהמהלך ד' אמות בא"י מובטח לו שהוא בן עולם הבא, הוא לא מטעם מצוה של יישוב וישיבת ארץ ישראל, שנאמר משום כך שהנסיעה לארץ ישראל על מנת לחזור חשובה נסיעה של מצוה, שמותר לצאת בה ג' ימים קודם לשבת, אלא שהיא מטעם סגולת קדושת ארץ ישראל".

והוסיף עוד³ שזכות הקדושה הזאת "מהניא שפיר לאחשבה משום הא כמו ישיבה ודירה של קבע". וצריך להבין שהוא עניין הטיול בארץ שאיננו מצוה אולם יש לו זכות ומעלה.

עוד יש להוסיף שדברי ר' יוחנן שהמהלך ד"א בארץ ישראל יש לו חלק לעולם הבא, אין בהם הוכחה כלל לגדרי מצווה, שהרי חז"ל אמרו⁴ "כל האומר תהלה לדוד בכל יום שלש פעמים מובטח לו שהוא בן העולם הבא", האם הכוונה שיש באמירת אשרי מצווה. וא"כ חוזרת השאלה מהו מעמד המהלך ד"א בארץ ישראל.

ג. ההליכה כהוכחה לבעלות

דעת חכמים שאין בהליכה קניין ומצוות ישוב הארץ (בב"ב ק ע"א), אבל הליכתו של אברהם אבינו בארץ ישראל, היא מפני חביבותו ותגרום לכך שתהא נוחה להכבש, הסבירו הראשונים בשני אופנים. רשב"ם הסביר שהמקטרג הוא השטן, שיטען אין לישראל חלק בארץ, ועל כן הלך אברהם בארץ כדי שידעו שבניו הם יורשי הארץ ולא גזלנים. הריטב"א הסביר שלולא היה אברהם אבינו מטייל בארץ לארכה ולרחבה הרי שהיו באים אומות העולם ואומרים לבני ישראל בכניסתם לארץ, שהארץ היא גזולה בידיהם אבל בכך שאברהם טייל בארץ הרי שהכל ידעו שהיא שייכת לבני ישראל.

העולה שהקב"ה אמר לאברהם ללכת לארכה ולרחבה של הארץ, לדעת רבנן (וכפי שנפסק ברמב"ם ובשו"ע), ההליכה איננה קונה, אבל היא הוכחת בעלות על הארץ (כנגד השטן או כנגד גויי הארץ).

2. עזרת כהן עמ' תיא טור ב.

3. דעת כהן עמ' תמט.

4. ברכות ד ע"ב.

ד. חביבות הארץ בתוכנו

הגמרא (ברכות מד ע"א) אומרת:

"אמר רבה בר בר חנה: כי הוה אזלינן בתריה דרבי יוחנן למיכל פירות גנוסר, כי הוינן בי מאה - מנקטינן ליה לכל חד וחד עשרה עשרה, וכי הוינן בי עשרה - מנקטינן ליה כל חד וחד מאה מאה, וכל מאה מינייהו הוה מחזיק להו צנא בר תלתא סאוי ואכיל להו ומשתבע דלא טעים זיונא. זיונא סלקא דעתך? אלא אימא: מזונא. רבי אבהו אכיל עד דהוה שריק ליה דודבא מאפותיה; ורב אמי ורב אסי הוו אכלי עד דנתור מזייהו. רבי שמעון בן לקיש הוה אכיל עד דמריד, ואמר להו רבי יוחנן לדבי נשיאה, והוה משדר ליה רבי יהודה נשיאה באלושי אבתריה ומייתי ליה לביתיה".

מדברי הגמ' משמע שעשרות תלמידי חכמים, וביניהם: רבי שמעון בן לקיש, רבי יוחנן, רבי אבהו, רב אמי ורב אסי ועוד הלכו לאכול מפירות גינוסר, שהיו שמנים ומאד מזינים, ונשאלת השאלה כיצד יתכן שעשרות ת"ח הולכים לגינוסר לאכול פירות מתוקים, וכי לא חששו לביטול תורה?

בעל התורה לשמה⁵ עומד על כך בתשובה⁶, וכותב:

"הרי מפורש שהיו הולכין רבי יוחנן וסיעת מרחמוהי, מאה רבנן, ממקום למקום כדי לאכול מהפירות המתוקים והחשובים שלה, וכוונתם לשם שמנים, והנה בודאי כולם היו חסידים וקדושים, נמצא דבר זה הוא משנת חסידים, ולית בה פקפוק, ולכן מאחר שגם אתה השואל כונתך לשם שמנים בשביל חיבוב ארץ ישראל, ולהודות לד' על הארץ ופירותיה הטובים, לך אכול בשמחה, והכל הולך אחר כונת הלב".

העולה שההולך ממקום למקום כדי לאכול מפירות ארץ ישראל, אין בכך ביטול תורה, שהרי הולך בשביל ארץ ישראל. לכאורה נשאלת השאלה האם

5. רבי יוסף כחלי, מיוחס לרב יוסף חיים זצ"ל

6. שאלה תיח.

דווקא הליכה לאכילת פירות ארץ ישראל היא המותרת או אפילו הליכה שאיננה לצורך אכילת פירות ג"כ הותרה?

נראה שעצם ההליכה בארץ ישראל היא העיקר, שהרי כתב "כוונתך לשם שמים בשביל חיבוב ארץ ישראל".⁷ אנו לומדים שכל הליכה לחיבוב ארץ ישראל היא מעלה גדולה, ואין חשש לביטול תורה. אמנם מו"ר הגרצ"ה קוק זצ"ל הסתפק בשאלת ביטול תורה וטיול בארץ ישראל,⁸ אולם לדברי הרב יוסף חיים זצ"ל, אם הדברים נעשים מתוך כוונה של חיבוב הארץ ולא כהנאה פרטית, אין בכך ביטול תורה.

על חביבות המיוחדת בטיולי ארץ ישראל, עמד הרב מן ההר זצ"ל:⁹ "אנו רואים שכל מי שמטייל בארץ לארכה ולרחבה מתקשר אליה בעבודות אהבה וגעגועים, אנו בודאי מצויים לעשות כך כדי להגביר בלבנו את האהבה לארץ, שלא יקרנו כדבר הזה, שנקום בוקר אחד, ולא נרגיש שאנו מקושרים בלבנו אל הארץ הזאת".

ה. סיכום

הטיול בארץ ישראל איננו קונה את הארץ מבחינה הלכתית, אולם הוא חלק מחביבות ארץ ישראל. חביבות זאת מתגלית בשני אופנים:

- א. כלפי חוץ כאשר שונאינו רואים שבני אברהם ההולכים בארץ כבעלי בתים.
- ב. כלפי פנים, מרבה את חביבות הפנימית של ארץ ישראל, שכל ההולך בה מתחבר אליה - לאדמתה.

נראה שאפילו מי שיושב בארץ ישראל, ומקיים מצוות יישוב ארץ, בשעה שיוצא לטייל בנהרותיה נחליה, מתוך כוונה לחיבוב ארץ ישראל, הוא מחזק את הקשר לארץ, והרי זה מהדר במצוות יישוב הארץ.

7. תחומין ח"ג ע' 385-6.

8. בספר "והיה מחניך קדוש" לרב שמואל כץ שליט"א.

נראה שזאת היא מימרת ר' יוחנן "כל המהלך ד"א בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן עוה"ב" דהיינו אמנם הוא גר בארץ ישראל, אבל מכיוון שהוא מהדר במצוות יישוב הארץ מובטח לו שהוא בן העולם הבא, כשם שהמהדר בתפילה שמלבד בקשותיו הפרטיות הוא מזכיר את תהילות ד', הרי זה מובטח שהוא בן העולם הבא. כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, אבל המהדרים בתפילה ובארץ ישראל הרי מובטחים שהם בני עולם הבא, ללא עיכובים בקבלת השכר, שהרי הם מהדרים במצוות תפילה ויישוב הארץ.

שאלות ותשובות קצרות בענייני שמיטה

מלאכות שביעית

שאלה:

יש לי שטח דקרוטיבי שבו יש חצץ בצבעים שונים ומתחת לחצץ יש יריעה ורק מתחת ליריעה יש אדמה. אחרי החורף התחילו לצאת עשבים מבין החצץ שמכערים את השטח. אני יודע שמותר לקצר את העשבים הקטנים מעל פני האדמה, אבל האם מותר לעקור אותם מהשורש?

תשובה:

כדאי לרסס בקוטל עשבים ואז העשבים ימותו, לאחר מכן אפשר לאסוף אותם או לעקורם.

שאלה:

האם מותר בשנת שמיטה לכסות עץ פרי (כגון אפרסק) ברשת למניעת פגיעה של ציפורים וחרקים.

תשובה:

פעולה זו נועדה להגן על הפירות, כידוע בשאלה זו נחלקו החזו"א שהתיר, ואילו הרב קוק החמיר שלא לעשות פעולות לטובת הפירות. לחקלאים שזאת היא פרנסתם ההוראה היא להקל שהרי שביעית בזמן הזה מדרבנן. לגבי אנשים פרטיים, המחמיר ולא מגן על הפירות תבוא עליו ברכה, אולם אפשר לסמוך על דעת החזו"א ולפרוס רשתות.

שאלה:

יש לי עץ גפן. העץ נגוע במזיקים שונים הפוגעים בעלים ובפירות.
האם מותר לי לרסס את העץ?

תשובה:

השאלה נתונה במחלוקת בין הרב קוק והחזו"א זכרונם לברכה, כאשר לדעת החזו"א אפשר להקל ולדעת הרב קוק זצ"ל אין להתיר ריסוס להצלת הפרי. לחקלאים שיש הפסד כספי אפשר להקל על פי דעת החזו"א. לאדם פרטי תלוי אם רוצה להקפיד כדעת הרב קוק זצ"ל תבוא עליו ברכת הטוב.

שאלה:

אנחנו מגדלים במים בצלים ותפוחי אדמה, בשלב זה של הגדילה צריך לשתול אותם, האם מותר בשנת שמטה? האם מותר לשתול אותו בעציץ?

תשובה:

אם אפשר עדיף להשאיר במים עד ראש השנה, כשאין ברירה אפשר לשתול את הצמחים בעציץ ובלבד שהשתילה תעשה בבית. כמו כן יש להשאיר את העציץ בתוך הבית ואסור להוציאם החוצה.

שאלה:

1. האם מותר לשתול בשמיטה גדר חיה למניעת היזק ראיה?
2. איזה פעולות אפשר לעשות בשמיטה ע"מ לקדם פיתוח גינה חדשה (השרשה במים, לשים אדמה, להכין מערכת השקייה, לחפור גומות לעצים)?

תשובה:

שתילה אסורה בשביעית אפילו למנוע היזק ראיה, אפשר לשים יריעות בד וכד' באופן זמני. כל פעולה שנראית כזריעה או הכנה לזריעה אסורה, אבל אפשר להכין צנרת השקייה.

שאלה:

1. יש לי אדנית מחוברת לבנין כלומר זה פשוט חלק בולט מהקיר החיצוני שאפשר לגדל בו צמחים. האם יש אפשרות לטפל באדמה על מנת לגדל שם צמחים חדשים?
2. האם אפשר לקחת ענף של 'גת' ולהשריש אותו ולנטוע בעציץ לא נקוב בתוך הבית?
3. מבחינת תר"מ האם העלים שלו נחשבים כמו פירות (הרי לועסים את העלים)?

תשובה:

1. אין לגדל במקומות אלו, כיוון שהאדנית היא חלק מהקרקע א"כ נחשבת להיות קרקע.
2. יש מקום להקל כשהדבר נצרך לשתול ענף גת בעציץ שאינו נקוב בתוך בית.
3. גת פטור מתר"מ כי אין זו אכילה.

שאלה:

אני עובד בגינות וכמה שאלות שאני רוצה לברר:
האם מותר לקלטר גינות? (קלטרת זה הכלי ש"מאורר" ומפורר את האדמה)?
עבדנו בגינה שהיינו צריכים להחליף את האדמה ולשים במקום חומר עם כל מיני דברים שמעשירים את הקרקע על מנת שיוכלו לשתול (לא אנחנו). האם זה מותר? האם מותר לעקור צמחים בשלמותם (כי מישוהו אחר רוצה לשתול אותם)?

תשובה:

1. קילטור בעיקרה היא פעולה לנוי ולא מאווררת באמת את הקרקע, אולם כל פילוח קרקע אנו משתדלים לאסור, לכן לכתחילה אין לקלטר, אולם אם בעל הגינה מקפיד על נוי אפשר לקלטר.
2. אין להניח עפר או אדמה שמוכנה לזריעה בשביעית.
3. עצם העקירה לא נאסרה, אולם אסור לטעת במקום אחר, וכן אין לתת לחשוד שיטע בשביעית, אא"כ נוטע במקום שמותר על פי הלכה (כגון אם נהגו עפ"י היתר מכירה או בתוך בית).

שאלה:

אני משמש בתור ועד הבית אצלנו בבנין המשותף, ואני הדתי היחיד בבנין. מתחילת שנת השמיטה לא הבאתי את הגנן הקבוע שלנו בגלל השמיטה. בימים האחרונים השכנים לוחצים להביא גנן כדי שהגינה תראה נאה. האם מותר להביא את הגנן היהודי שלי, ואם כן מה מותר לו לעשות?

תשובה:

ישר כח על המאמץ לשמור שביעית כהלכתה. אינני רואה פתרון אלא להזמין גנן דתי ששומר שביעית (יש הרבה כאלה) והוא יוכל לקבל הדרכה על שאלותיו. ובע"ה גם הגינה תראה יפה, גם הגנן ירוויח לחמו כדון, והכול יבוא על מקומו בשלום.

שאלה:

כיצד מותר לטפל בעשביה במטע זיתים צעיר (6 שנים) בהנחה שעלולים להגרם נזקים עקב: 1. ניצול המים בקרקע ע"י העשבים, 2. סיכון סביר להתפשטות שריפות בקיץ בגלל הקוצים היבשים, 3. קושי ניכר במסיק בגלל חשש מנחשים.

תשובה:

יש לרסס את העשבים, אם אי אפשר לרסס אפשר לכסח אותם עם חרמש מוטורי את העשבים מעל פני האדמה וללא חדירה לאדמה.

הפסד פירות שביעית

שאלה:

האם מותר להסיר מעץ את פירותיו כשעדיין מונים לו שנות ערלה? האם העץ נאסר בכך? האם בדיעבד פעולת זמירה בעץ פוסלת את העץ?

תשובה:

עצם הורדת הפירות לשם חיזוק העץ אסורה, אולם אין העץ נאסר בכך, שהרי אפילו האוסרים 'נעבד' אסרו את הפירות ולא את העץ, אלא א"כ ניטע באיסור. פעולת הזמירה אינה אוסרת את העץ, מותר להוריד פירות ערלה כאשר עושים זאת כדי שלא יכשלו באכילת ערלה.

שאלה:

האם מותר לקטוף דובדבנים עם ילדים בשנת השמיטה? האם כל הפירות מותרים בקטיף? מה הם דיני הקטיף?

תשובה:

מותר לקטוף פירות האילן לצורך אכילה בכמות המספיקה לשבוע. כשקוטפים עם ילדים צריך להזהר שלא יפגעו בעצים ולא יזיקו למטע, העצים אינם הפקר. אין לקטוף ולהשחית את הפירות. צריך לשמור את השאריות בקדושת שביעית.

אכילת פירות שביעית

שאלה:

הרי ידוע שהחרדים מעדיפים וקונים רק יבול נוכרי ולעומת זאת רבנינו אומרים להעדיף את ההיתר מכירה על היבול נוכרי. יש כמה שאלות בנושא:

1. מדוע הדעות מתפלגות בין הרבנים ה'חרדים' לרבנים הציונים, ולא לגוף הדין?
2. אם זאת עבירה לאכול יבול נוכרי, איך החרדים ה"מחמירים" אוכלים זאת, הרי הם ידועים בדקדוקם במצוות?
3. איזה איסורים יכולים להיות באכילת יבול נוכרי?
4. מה עדיף היתר מכירה או אוצר הארץ?

תשובה:

1. היו הרבה רבנים 'חרדים' שהיו בעד היתר המכירה, כגון הרב צ"פ פרנק, הרב עובדיה הדאיה (שיכיל עבדי) זצ"ל. בתחילה רוב רבני הישוב הישן שהתירו את ההיתר מכירה. אולם ברבות השנים כשרצו לחדד עמדות וכל אחד רצה לומר ראו מה ביני לבינו, הועלתה שאלת השמיטה כאחד הנושאים המרכזיים שבין הציונות והחרדים (כדוגמת צבא, מדינה).

2. אין איסור הלכתי מפורש לאכול יבול נכרי, אלא שבקניית פירות מגויי הארץ (היושבים כאן באופן זמני) יש חיזוק ידיהם ואיסור לא תחנם. וחמור האיסור בלא תחנם זה מאיסור לא תחנם שיש בהיתר מכירה. שהרי נותנים להם מים ואדמות לצורך הגידול בשמיטה, ולאחר השמיטה לעולם לא יוחזרו הקרקעות

והמים למדינה. כמו כן מכיוון שיש להם פרנסה כאן בארץ הם מתחזקים בישיבתם כאן, אולם אם לא נעסיקם הרי שיאבדו מקורות פרנסתם, ויפנו את ארצנו הקדושה. כמו כן אם קונים מהם פירות וירקות מנכרים ביש"ע מחזקים ישירות את אויבינו.

3. אוצר הארץ הוא בעדיפות עליונה, מפני שהוא מחזק חקלאים יהודים שומרי שביעית כהלכתה. הרב קוק זצ"ל, הרב חרל"פ זצ"ל, הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל למרות שתמכו הלכתית בהיתר מכירה לא קנו פירות ממנו. יש הבדל בין תמיכה הלכתית לבין צריכה עצמית. הלכתית בודאי יש לתמוך בהיתר מכירה, מעשית פרטית בודאי כל מי שמקדש עצמו עדיף טפי. ובלבד שלא יפסול את האחרים ולא יוציא לעז על היתר המכירה. גם הרב צבי יהודה קוק זצ"ל כתב באחת האגרות שיש הידור לקנות דברים שאינם של היתר מכירה, ובלבד שלא יהא זלזול כל שהוא בהיתר מכירה.

שאלה:

רציתי לדעת, האם מותר בשמיטה לקטוף פירות מעץ שאינו שלי? העץ המדובר נמצא על יד שביל ציבורי. הבעיה היא שהבעלים אינם דתיים, ולא מכירים את ההלכה, ולא מוכנים להפקיר את פירות העץ.

תשובה:

זו שאלה שנחלקו בה גדולי הדורות, (הב"י והמב"ט): האם פירות שלא הופקרו בפועל בשביעית הם הפקר. ונראה שאם בעל העץ איננו מפקירו אין ראוי לקחת ממנו בעל כורחו, אעפ"י שיתכן שמן הדין מותר.

שאלה:

יש לי עץ עמוס פירות ב"ה. האם מותר לי לקטוף שקית מלאה של פירות ולתת במתנה לחבר?

תשובה:

צריך להפקיר את פירות העץ. אתה יכול לקטוף ככל אנשי המקום כמות המספיקה לשבוע ולתת גם לחבר.

שאלה:

מה דין עץ שהוא בשטח ציבורי האם מותר לאכול מפירותיו? האם יש להפריש תרומות ומעשרות?

תשובה:

רוב עצי הפרי בשטח הציבורי הם הפקר, ועל כן יש בפירות קדושת שביעית (לחונטים אחר ראש השנה תשס"ח), ואין להפריש מהם תרומות ומעשרות. אין לקטוף כמויות פרי גדולות, אלא כמות לשבוע כמקובל כל שנה.

שאלה:

לאחר החורף חצר ביתי (בית פרטי) התמלאה עשביה גבוהה. האם מותר לי לקצור אותה מפני חשש לנחשים ומזיקים (כמו שריפה וכד') וכן מסיבה אסתטית?

תשובה:

שתי הסיבות מתירות כיסוח של העשבייה, ובלבד שהכיסוח לא יחדור לתוך הקרקע, אלא יעשה כיסוח מעל פני הקרקע. אם אפשר לרסס את העשבייה השוטה הרי זה עדיף על כיסוח.

שאלה:

יש לי עזים, ובחצרנו העשבים כבר מכסים את הדשא. האם מותר לי לתלוש או לעקור עשביה מהדשא על מנת להאכיל את העזים? האם מותר להביא את העזים לאכול את העשב ועל ידי כך גם להרויח את ניקוי מהעשביה? והאם עדיף לכסח במקום זאת?

תשובה:

נראה שאם העשבים האלו אין רגילים לזורעם לאכילת אדם ובהמה, אלא עלו מאליהם הרי שאין בהם איסור ספיחים. ומותר לתת עשבים אלו לבהמה, ואפשר להביא את הבהמה לעשבים שתאכלם. אולם אם יש שם עשבים שהם מאכל בהמה הרי הם ספיחים ואסור ליתנם לבהמה.

שאלה:

האם במסגרת למידה מותר להכין עם ילדים ראש דשא?

תשובה:

אם יש צורך גדול אפשר להכין בבית ראש דשא, ולהשתדל לא להוציא אא"כ הוא עטוף. כמו כן צריך להסביר להורים שעליו לעמוד בבית.

שאלה:

אני מעוניין לדעת כיצד חז"ל ופוסקי זמננו התייחסו לריח של פרחים או של פירות, מבחינת קדושת שביעית. האם ורד הוא פרי, או רק אילן סרק.

תשובה:

הדיון לגבי הורד מופיע ברמב"ם (פ"ז הי"ט), ועיין בשבת הארץ אות א הובאו כל המקורות לדיון זה, ומהו הורד וחלקיו. היום אין ורד נאכל כלל, ועל כן אין להתייחס אליו כאל פרי, אלא כאל פרח שאין בו ריח. ברור שפרוי שפעם היה נאכל והיום אין אוכלים אותו כלל - אינו פרי, וכן הפוך אם פעם תירס היה מאכל בהמה והיום מאכל אדם, הרי שדינו כמאכל אדם. ועיין עוד דיון בכך בספר קטיף שביעית (פ"ה הערה 4).

שאלה:

כיון שפירות שביעית הם הפקר כיצד מוכרים בחנויות את פירות השמיטה? האם הברכה של הקב"ה של הבטחת יבול "משולש" בשנה השישית קיימת? ובאמת התפוקה מהיבול היא פי שלוש בשנה הששית, כך שהיא מספיקה לשנה השישית השביעית והראשונה?

תשובה:

על מנת שיהיו ירקות בשביעית צריך לטפל בהם, במלאכות המותרות והשקיה, דישון, ריסוס וכד', ויש לחקלאי הרבה הוצאות קבועות, ואמנם החקלאי מקבל שכר על היבול פחות מכל שנה אחרת. כמו"כ יש הוצאות נוספות שאין כל שנה כגון: פיקוח, כשרות ועל כן כאשר היבול מגיע לחנות הוא לעתים יקר יותר.

הברכה על יבול כפול ומשולש נוהגת רק בזמן שהשמיטה היתה מן תורה, אולם בימינו השמיטה היא רק מדרבנן ועל כן הברכה הזאת לא חלה. ברור שיש פעמים שמצליחים יבולים מסוימים, ואז אפשר לדבר על "סייעתא דשמיא", אבל אין זאת ברכת התורה של יבול משולש.

שאלה:

ישנם תבשילים שאני נוהגת תמיד לשים בהם ירקות מסוימים לשם נתינת טעם טוב או ריח ולא מתוך כוונה לאכול אותם. לדוגמא בטטה או פלפל במרק, או עשבי תיבול. האם ישנה בעיה בשימוש כזה בירקות הקדושים בקדושת שביעית כאשר מראש ברור לי שהם לא יאכלו? האם זה נחשב כדרך שימוש רגיל בפירות או להפסד אסור?

תשובה:

מכיוון שיש רגילות לבשל בטטה ופלפל במרק יש להתיר את הבישול, לעניין אכילתו לאחר מכן הרי שאין להשליכו לפח אלא צריך לשמור עליהם בקדושת שביעית. ואם אין אוכלים אותם לשימם בשקית קשורה ואח"כ בפח.

שאלה:

כפי שנודע לי, ההלכה לגבי קליפות הקדושות בקדושת שביעית היא שיש לזרוק אותם כאשר הם עטופים בשתי שקיות. בנוסף, אחת ממטרות השמיטה היא מנוחה לארץ ושמירה על האדמה, מתוך ראייה ירוקה, כחלק מגישת היהדות האומרת שאם אנו מקלקלים את הבריאה - אין מי שיתקן אחרינו. אני רואה בשני הדברים הנ"ל - עטיפה בשתי שקיות ושמירה על הבריאה כחלק מערך השמיטה - סוג של סתירה פנימית. שהרי עצם השימוש בשקיות מזיק לסביבה, קל וחומר כשעוטפים בשתי שקיות, ועוד במצב שאין קדושת שביעית הקליפות היו הולכות כמו שהן ללא שקיות לפח. הפיתרון של פח שביעית מתקבל על דעתי, אך קשה לי להבין את הפיתרון של עטיפה בשתי שקיות. האם אין פה סוג של סתירה פנימית??

תשובה:

ערך שמירת הבריאה מקובל עלינו ביותר. כמו כן אין חובה בשתי שקיות
אלא זה הידור, ואם זה עומד בסתירה לערך הנ"ל אפשר להשתמש בשקיות נייר
במקום שקיות ניילון.